

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Sandi Lužnik

Mentorica: doc. dr. Karmen Šterk

**KOKA SKOZI OČI SLOVENSKEGA ŠTUDENTA
SOCIOLOGIJE**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

UVOD	3
1 METODOLOŠKI OKVIR	5
1.1 PREDMET PREUČEVANJA.....	5
1.2 CILJI PREUČEVANJA.....	5
1.3 HIPOTEZE	5
1.4 RAZISKOVALNE METODE	6
2 RAZLAGA TEMELJNIH POJMOV	7
2.1 KOKA.....	7
2.2 KOKAIN.....	7
2.3 ACULLICO.....	7
2.4 LLYPTA.....	8
2.5 HUACA.....	8
2.6 INKI.....	8
2.7 AJMARI	8
2.8 KEČUA.....	8
3 KRONOLOŠKA UMESTITEV KOKE	9
4 KOKA	12
4.1 GLAVNE VRSTE KOKINEGA GRMA.....	12
4.2 IZVOR IN PROSTOR, KJER USPEVA.....	15
4.3 BOLIVIJA.....	16
4.3.1 PREDKOLUMBIJSKO OBDOBJE	17
4.3.2 PRVI STIK EVROPEJCEV Z RASTLINO.....	19
4.3.3 KOLONIALIZEM	20
4.3.4 REPUBLIKA IN ZAMETKI KOKAINSKE INDUSTRIJE	21
4.3.4.1 POTEK PROIZVODNJE KOKAINA.....	23
5 KOKA IN OBREDI, POVEZANI Z NJO	25
5.1 CILJI UŽIVANJA.....	26
5.2 INKOVSKA RELIGIJA	27
5.3 OBREDI	28
5.3.1 MAGIJA	32
5.3.2 INICIACIJA.....	33
5.3.3 OČIŠČEVANJE, ZDRAVLJENJE IN VEDEŽEVANJE.....	34
5.3.3.1 INDIVIDUALNA UPORABA KOKE.....	36

5.3.3.2	VSAKDANJA UPORABA KOKE	36
5.3.3.3	EKSPERTNA UPORABA KOKE	37
5.3.4	ŽRTVOVANJE, DAROVANJE	37
5.3.5	PROCES ŽVEČENJE	39
6	VLOGA KOKE V JUŽNI AMERIKI NEKOČ IN DANES.....	41
6.1	LEGENDE.....	44
6.2	RUDARSKA INDUSTRIJA IN KOKA.....	47
6.3	KOKA, TRADICIJA IN NJEN POMEN ZA DOMAČINE	49
7	KOKA IN NJENI UČINKI NA TELO.....	54
7.1	POTI PONZUMIRANJA IN ABSORBCIJA KOKAINA	56
7.1.1	KOKA IN FIZIČNA MOČ	56
7.1.2	UČINKI NA RESPIRATORNE CENTRE.....	57
7.1.3	KOKA IN HEMATOLOGIJA.....	57
7.1.4	UČINKI NA METABOLIZEM GLUKOZE	57
7.2	IBBA RAZISKAVA.....	57
7.2.1	CILJI RAZISKAVE.....	57
7.2.2	METODE.....	58
7.2.3	REZULTATI RAZISKAVE	58
7.2.4	ZAKLJUČEK RAZISKAVE	58
7.3	PREHRAMBENE VREDNOSTI KOKE	59
8	ZAKLJUČEK.....	60
9	VIRI IN LITERATURA.....	64

UVOD

Že od nekdaj me je zanimala zgodovina in njej sorodne veje. Ker sem vedel, da bom v Evropi težko našel tako posebno kulturo, kot je še navzoča v Južni Ameriki, sem se konec leta 2003 odločil, da odpotujem v Peru, Bolivijo in Čile.

Pot v teh razmeroma revnih državah sem začel v Limi, glavnem mestu Peruja. To »Mesto Kraljev«, kot ga imenujejo, leži na zahodni strani Južne Amerike, in sicer med Pacifikom in Andi. Pot me je vodila naprej do Paracasa, kjer je med leti 1300 pr.n.š. in 200 pr.n.š. cvetela kultura, znana po skupnih grobnicah in odličnem tekstilu. Nekoliko mlajša je Nazca kultura, znana po keramiki in ogromnih geometrijskih likih (kolibri, opica, astronavt...), vidnih iz zraka.

Naslednje mesto, ki ga bom omenil, je Cuzco, ki v kečua jeziku pomeni »poppek«. V tem nekako arheološkem »glavnem« mestu obeh Amerik (glavno mesto inkovskega imperija) lahko okusimo starodaven način življenja in velikokrat mimogrede slišimo jezik staroselcev Kečua, ki tam že stoletja živijo na podoben način. Ker to mesto leži na 3300 metrih nadmorske višine, sem bil opozorjen na nevarnost nemalokrat usodne višinske bolezni, t.i. *soroche*.

Zaradi višinske razlike in redkega zraka sem prvi dan čutil močno utrujenost in hud glavobol. Tako sem si v Cuzcu, naprej na Altiplanu ob jezeru Titicaca (3850 m), in v bolivijski puščavi, kjer sem bil na višini 4800 metrov, pomagal na že več tisočletij preizkušen način, in sicer z žvečenjem kokinih listov in pitjem kokinega čaja.

Moram omeniti, da popotniki v teh državah »tretjega sveta«, dostikrat niso imuni na določene oblike prebavnih težav (predvsem zaradi pomanjkljive higijene in pokvarjene hrane). Ker tudi ne zaupajo tamkajšnji zdravstveni službi (omejeni resursi, slaba oprema, neustrezna zdravila), se velikokrat po priporočilih domačinov zatekajo k drugim, naravnejšim načinom lajšanja težav. Ker sem tudi sam doživel, domnevam, zastrupitev s hrano, sem si lahko v tem okolju pomagal le z žvečenjem kokinih listov in pitjem čaja iz te rastline. Ugotovil sem, da mi je to večtisočletno zdravilo domačinov iz Južne in Srednje Amerike pomagalo pri teh želodčnih težavah.

Pri iskanju virov za moje diplomsko delo sem si izdatno pomagal z internetnimi viri, udeležbo na terenu, člankih v revijah in razpoložljivo literaturo. Imel sem ne malo problemov pri iskanju literature v slovenskem jeziku, edina knjiga pri nas s to tematiko obstaja na Filozofski fakulteti, napisana pa je v srednjeveški španščini. Moje mnenje je, da leži razlog v več desetletij trajajoči »vojni proti drogam«, ki skoraj enači kokine liste z njenim alkaloidom kokainom. Nepoučenost o tej rastlini je vidna v ZDA in s tem tudi pri nas, kjer so po zakonu dovoljeni le dekokainizirani listi kokinega grma.

Ker je v Sloveniji tako malo napisanega na temo kokinih listov in zaradi nepoznavanja pomembnosti te rastline za indigeno prebivalstvo (nekoč in danes), sem se odločil, da v diplomskem delu vsaj delno razjasnim in opišem: razliko med drogo kokain in kokinimi listi, vrednost te rastline za indigeno prebivalstvo, uporabo v medicini, obredih, magiji in nekaterih ritualih. Skušal bom čim enostavneje prikazati, tako pozitivno kot negativno stran rastline, ki spremlja prebivalce Južne in Srednje Amerike že skoraj 5000 let.

1 METODOLOŠKI OKVIR

1.1 PREDMET PREUČEVANJA

Pri obravnavanju predmeta preučevanja sem se omejil na sedanji in zgodovinski prostor današnjih držav Peruja in Bolivije. Temeljni predmet moje diplomske naloge je prikazati oziroma opisati rastlino, ki je zelo razširjena v Južni Ameriki, imenovano koka, iz rodu *Erithroxylum coca*, ter njenega vpliva na indigeno prebivalstvo. Preučeval bom pomen rastline v starodavni in današnji medicini, prehrani, delu in tradiciji, nekoč in danes. Pri tradiciji se bom omejil na preučevanje pomena v magiji, ritualih in vedeževanju. Zaradi izredno težkega okolja, ki otežuje normalno življenje, se je ta rastlina izkazala za nepogrešljivo na tem prostoru. Nemalokrat je edini vir energetskih in hranilnih snovi. V nalogi bom skušal opisati vez rastline z ljudmi, opisati določene običaje, uporabo v medicini in magiji.

1.2 CILJI PREUČEVANJA

V nalogi sem si zastavil naslednje cilje:

- ugotoviti razširjenost rastline med ljudmi na prostoru Peruja in Bolivije nekoč in danes,
- opisati njeno tradicionalno uporabo v ritualih, magiji in pri delu,
- prikazati kulturo prvotnih prebivalcev Južne Amerike z vidika kokinih listov,
- raziskati časovno umestitev rastline v različnih zgodovinskih obdobjih in podati zgodovinske dokaze o njeni uporabi,
- prikazati pomen kokinega grma nekoč in danes,
- opisati farmacevtske prednosti rastline.

1.3 HIPOTEZE

- * Žvečenje kokinih listov z vidika prehrabnih, medicinskih in energetskih vrednosti je bil in je še vedno edini način za kvalitetnejše življenje andskega prebivalstva.
- * Koka je del vsakdanjega življenja. Je rastlina, ki je rasla skupaj s kulturo. Je simbol

indigene kulture.

- * Kokin grm je s tradicijo pomemben in popolnoma neškodljiv element v življenju domačinov Južne Amerike in kot takšnega ga ni potrebno iztrebiti.
- * Pomen kokinega grma je zaradi nedovoljene trgovine z drogami in enačenja z njegovim izvlečkom kokainom neupravičeno zapostavljen s strani znanstvenikov in se mu nemalokrat pripisuje le stransko vlogo v življenju andskega prebivalstva.

1.4 RAZISKOVALNE METODE

Pri izdelavi diplomske naloge sem uporabil različne raziskovalne metode. Glavna metoda, s katero sem se lotil naloge, je komparativna analiza virov. Pri analizi pisnih virov sem pregledoval vsebino knjig in člankov iz revij in časopisov. Ker je pri nas zelo malo relevantnih pisnih virov na to temo, sem si pomagal z opazovanjem in z udeležbo na terenu Južne Amerike. Veliko relevantnih podatkov sem našel na medmrežju.

2 RAZLAGA TEMELJNIH POJMOV

2.1 KOKA

Koka (*Erythroxylum coca*) je tropski grm iz družine Erythroxylaceae. Listi vsebujejo alkaloid kokain. Najbolje uspeva v vročem in vlažnem podnebjju, kot na primer na jasih gozdov in še posebej na hribovitem področju. Njeni listi so zreli za obiranje takrat, ko povesijo vejo. Koka je razvejana rastlina z enostavnimi ovalnimi ali elipsastimi listi svetlo zelene barve. Znanih je okoli 200 vrst te rastline. Večina teh je v Južni in Centralni Ameriki, nekaj podvrst pa obstaja tudi v predelih Afrike, Madagaskarja, Indije, Azije in Oceanije. Toda uporaba v spiritualistične in medicinske namene pa je, in je bila od nekdanj, domena južno-ameriških ljudstev. (Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM)

2.2 KOKAIN

Kokain je alkaloid bele barve, ki ga pridobivajo iz kokinih listov. Grm je razširjen po celi Južni Ameriki in še posebej v Peruju, Boliviji in Ekvadorju. Njegova kemijska formula je ($C_{17}H_{21}NO_4$). Kokain je anestetik, ki deluje na živčni sistem. Če ga zaužijemo v majhnih količinah, deluje evforično, odpravlja lakoto in utrujenost ter poveča mentalno zavedanje. V primeru jemanja večjih količin skozi daljše časovno obdobje povzroča depresijo, zmedenost, nemir, nespečnost, razdražljivost, paranojo in zastoje srca. Kokain je sol, kemično pridelana iz kokinih listov, ki lahko povzroči zasvojenost. (Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM)

2.3 ACULLICO

Pomeni žvečenje in je v uporabi že okoli 4500 let. Izraz se uporablja za žvečenje kokinih listov, ki je v navadi indogenov Južne Amerike, s katerim se iz listov izločijo hranljive snovi in alkaloid kokain. (Hurtado, Jorge (1995): Cocaine the legend. Hisbol, La Paz, Bolivija, str.16)

2.4 LLYPTA

Je alkalna oz. bazična substanca, ki deluje kot katalizator pri izločevanju alkaloida kokaina in hranljivih snovi iz kokinih listov. Navadno je ta snov iz rastlinskega pepela, zdrobljenega apnenca ali školjk. (Constable, 2002: 75)

2.5 HUACA

Beseda izvira iz jezika južnoameriških Indijancev Kečua in pomeni svetost. Označuje starodavni inkovski ter moderni Kečua in Ajmara verski koncept posmrtnega življenja in vsega svetega. Pomeni tudi duhove, ki se naselijo oz. predstavljajo razne slapove, gore ali svetišča. (Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM)

2.6 INKI

Južno-ameriško pleme, ki je do 16. stol. vladalo ob pacifiškem oceanu in na andskem višavju. Njihovo kraljestvo je segalo od Ekvadorja na severu do centralnih Čil na jugu. Z osvajanjem tega prostora so začeli v začetku 15. stol. in v pičlih 100 letih pridobili ozemlje, kjer je živel 12 milijonov ljudi. (Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM)

2.7 AJMARI

Ajmari so velika južno-ameriška skupina Indijancev, ki živijo na obširnem andskem višavju okoli jezera Titicaca. Njihov življenjski prostor danes obsega državi Peruja in Bolivije. Govorijo ajmarski jezik. Do 16. stol. so bili podložniki Inkov. Danes so povečini živinorejci in kmetovalci. V njihovi alternativni medicini in pri obredih ima kokin grm velik pomen. (Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM)

2.8 KEČUA

Južno-ameriški Indijanci, ki živijo na andskem višavju od Ekvadorja do Bolivije. Govorijo jezik *Quechua*, ki je bil uradni jezik inkovskega imperija. Kečua so potomci Inkov in so

izredno dobro prilagojeni življenju na visoki nadmorski višini. Zanje je značilno, da je kokin list še danes primarni predmet pri verovanju, medicini, delu in obredih. (Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM)

3 KRONOLOŠKA UMESTITEV KOKE

Strokovnjaki različno časovno umeščajo začetek uporabe kokinih listov na prostoru Južne in Srednje Amerike. V nadaljevanju sledi nekaj dokazov o začetkih uporabe rastline med posameznimi kulturami in o uporabi skozi različna časovna obdobja.

1. 2500 – 1800 pr.n.š.

V mumijah Huanca Prieto (Severni Peru), ki izvirajo iz 2500 in 1800 pr.n.š., so našli sledove kokinih listov.

2. 2100 pr.n.š.

Obstajajo dokazi o »žvečenju« koke vsaj v treh kulturah:

- kulturi Valdiviana (Ekvador)
- kulturi v Nazca in Mochica med leti 360 – 600 p.n.š. (keramika).

3. 1200 – 1475

Inki so pridobivali olje iz kokinih listov, z njim so si pomagali pri odstranjevanju možganskih tumorjev.

4. 1499

Duhovnik Tomas Ortiz je bil prvi, ki je poročal o lastnostih rastline koke. Amerigo Vespucci je na obalnem področju sedanje Venezuele odkril preprosta orodja za obdelavo kokinih listov.

5. 1551

Koncil Katoliške cerkve v Limi prepove uporabo koke in jo razglasi za oviro pri širitvi katoliške vere. Kasneje z dekretom odpravi prepoved, ker izboljšuje delovne rezultate pri indigenem prebivalstvu.

6. 1573

Letna poraba kokinih listov v rudnikih Potosija (takrat velik kot Pariz in New York) je primerljiva s ceno 450 kilogrami zlata.

7. 1609

Kronist Garcilazo de la Vega navaja pozitivne lastnosti rastline. Ščiti telo pred boleznimi. Zdravilci uporabljajo njen izvleček za dezinfekcijo ran in za hitrejše celjenje zlomljenih kosti.

8. 1783

Lamarck postavi koko v družino Erythroxylceae rodu Erythroxylum.

9. 1830

Ustanovljeno je društvo pridelovalcev koke v Yungasu. Člani društva imajo pomembno vlogo v politiki. Njeni potomci tvorijo kasnejšo bolivijsko elito.

10. 1885

Predsednik Bolivije Aniceto Arce pooblasti Enriqueja Rusbya (družba Parque Davis) za produkcijo kokaina.

11. 1860

Albert Niemann v Goettingenu prvi predstavi anestetične lastnosti kokaina.

12. 1863

Začetek široke, legalne uporabe kokaina. Angelo Mariani v Parizu prične s prodajo vina, ki vsebuje kokain.

13. 1880

V ZDA kokain vpišejo v uradno listo zdravil.

14. 1884

Doktor Sigmund Freud izda svoj prvi članek »O koki«. Velja za prvega uživalca kokaina v zgodovini.

15. 1884

Karl Koller uporabi kokain kot anestetik pri operaciji očesa., William Hall pa kot dentalni anestetik. Halstead je prvi, ki injicira kokain v živčni sistem.

16. 1886

V ZDA začnejo proizvajati pijačo na osnovi koke. Imenuje se Coca-Cola.

17. 1905

Einhorn naredi prvi sintetični kokain. Naravnega umaknejo s trga in ga kasneje prepovedo.

18. 1914

»Harrisonov zakon« (ZDA) prepove kokain.

19. 1950

V ZDA izide študija bankirja H. Forda. Trdi, da kokini listi povzročajo mentalno zaostalost in da so vzrok revščine v Južni Ameriki. Organizacija Združenih narodov se zavzema za uničenje kokinih polj.

20. 1961

Bolivajska vlada pod vodstvom dr. Victorja Paza Estenssora podpiše Ženevsko konvencijo, ki je osnova za vse moderne zakone o koki, opiju in kanabisu. Konvencija predvideva uničenje kokinih polj in prepove žvečenje kokinih listov.

21. 1971

Državni sekretar ZDA Henry Kissinger in bolivijski predsednik general Banzar podpišeta sporazum o izkoreninjenju koke.

22. 1976

Na univerzi Harvard izdelajo študijo strukturnih lastnosti kokinih listov. Po prehrambenih vrednostih so primerljivi s kvinojo, oreščki in žitom.

23. 1978

Študija Carterja in Mamanija o tradicionalni uporabi koke v ruralnih predelih Bolivije

pokaže, da 92% moških in 89% žensk žveči koko.

24. 1983

Iz koke proizvajajo liker, sladkarije, zobno pasto in zdravila (Bolivija).

4 KOKA

Koka (*Erythroxylum coca*) je tropski grm iz družine Erythroxylaceae (glej sliko 4.1.). Obstaja 250 vrst te rastline. Južno-ameriške vrste potrebujejo dosti vode, ne premrzlo podnebje, toploto in zračno vlažnost, zato najbolje uspeva v vročem in vlažnem podnebju, kot na primer na jasah gozdov in še posebej na hribovitem področju. Rastlina raste hitreje pri nizki morski višini, toda donos alkaloida kokaina je večji pri rastlinah na višji nadmorski višini. Plantaže so na višini med 450 do 1800 metrih. Kontinentalni »kokainski« pas se razprostira od Kolumbije na severu do vzhodnih obronkov Andov, do južne Bolivije in do reke Amazonke. Listi vsebujejo alkaloid kokain, toda le nekaj jih vsebuje zadosti alkaloida in so s tem primerne za pridelovanje. (Constable, 2002:76) Njeni listi so zreli za obiranje, ko povesijo vejo. Zelene, pravkar obrane liste (matu), poležejo na ravno podlago (navadno dvorišča) in jih posušijo na soncu. Liste nato spravijo v vreče, da bi preprečili, da se ponovno navlažijo in se s tem uničijo. Za dobre liste smatrajo tiste, ki imajo močan vonj, podoben čaju (glej sliko 4.2.). Pri žvečenju povzročajo občutek toplote in imajo prijeten, malo rezek okus. (Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM) Za kokin grm velja, da obstajata dva namena pridelovanja, prvi je za domačo uporabo indigenega prebivalstva v medicini, ritualih, premagovanju naporov, medtem ko so ilegalni nasadi namenjeni izključno proizvodnji kokaina.

4.1 GLAVNE VRSTE KOKINEGA GRMA

Nekaj glavnih južno-ameriških vrst kokinega grma, ki so pomembne tako za tradicionalen način uporabe kot tudi za nedovoljeno trgovino s kokainom, so:

- *Erythroxylum coca* vrsta Huanuco Coca. Zraste od enega do treh metrov višine. Njena najustreznejša nadmorska višina je med 500 in 2000 metri. Je dobro prilagojena gorskim

razmeram in ima užiten sadež. Znana je tudi kot bolivijska koka, vrsto let je bila največji vir za ilegalno proizvodnjo kokaina. Še vedno ima pomembno vlogo v bolivijskem poljedelstvu. Po podatkih službe Združenih narodov za nadzor nad drogami država Bolivija proizvede letno okoli 93.000 ton suhih listov. (Constable, 2002: 76)

- *Erythroxylum novogranatense* vrsta *novogranatense*. Vrsta je doma v Kolumbiji, poimenovali so jo po pokrajini Nova Grenada. Kolumbijska koka je značilna po svojih svetlo zeleno-rumenih listih. Je dobro prilagojena suhemu podnebjju. Raste v dolinah in v bližini karibske obale na višini 1000 do 1800 metrov nadmorske višine. To je bila prva vrsta, ki so jo videli Evropejci. Kokain iz te vrste so v 19. stoletju izvažali v Evropo kot legalen predmet trgovine, predvsem kot medicinski anestetik. Dolgo ni predstavljala vira mednarodne trgovine z drogo. V 80. letih, ko so se formirali kolumbijski narkokarteli pa je ta vrsta dobila primat pred perujsko in bolivijsko koko v tej ilegalni trgovini. Vrsta *novogranatense* danes zapolnjuje 85% potreb ilegalne proizvodnje. (Constable, 2002: 76)

- *Erythroxylum novogranatense* vrsta *truxillense*. Vrsta je znana po perujskem mestu Trujillo, okoli katerega jo pridelujejo. Uspeva v suhem, priobalnem puščavskem področju. Ker je to območje pretežno puščavsko, je ta vrsta odvisna od namakalnih sistemov. Zaradi visoke vsebnosti alkaloida kokaina in lepih cvetov so jo še posebej cenila inkovska plemena. Imenovali so jo »Kraljevska koka«. Ker je iz nje izredno težko pridobiti kokain, ni bila nikoli uporabna za ilegalno trgovino. Zaradi njene specifične arome izvlečke iz te vrste dodajajo osvežilni pijači Coca-Coli in alkoholni pijači Bacardi, seveda predhodno odstranijo kokain. (Constable, 2002: 77)

- *Erythroxylum coca* vrsta *ipadu*. Zaradi nizke vsebnosti kokaina ni bila nikoli zanimiva za ilegalno predelavo. Koncentracija alkaloida je za polovico manjša v primerjavi z drugimi vrstami. Vrsta uspeva v amazonskem pragozdu, kjer jo različna brazilska, bolivijska in perujska plemena uživajo že od nekdaj. Ker so proizvajalci kokaina zaradi »vojne proti drogam« prisiljeni iskati druge vrste koke, postaja ta vrsta počasi nadomestilo ostalim za ilegalno proizvodnjo. (Constable, 2002: 77) Po nekaterih podatkih naj bi kolumbijski karteli

znanstvenikom plačali 150 milijonov dolarjev za gensko spremenjeno koko, le-ta bi imela 100% večjo vsebnost alkaloida.

PLATE XX.—*Erythroxylum coca* (Coca). (From Jackson: *Experimental Pharmacology and Materia Medica.*)

Slika 4.1: *Erythroxylum coca* (Jackson).

Slika 4.2: kokini listi.

4.2 IZVOR IN PROSTOR, KJER USPEVA

Koka predstavlja vir moči že več tisočletij. Razširjena je od Nikaragve do Čil (glej sliko 4.3.). Najdena keramika iz različnih pred-inkovskih kultur priča o tem, da je bila uporaba domena elite in svečnikov.

Slika 4.3: območje rasti koke.

Gootenberg pravi »Peru je po zgodovinskih dejstvih starodavna domovina kokinega grma in tradicionalne uporabe«. (Gootenberg, Paul (2001): Cocaine-global histories. Routledge London, str. 46) Rastlina je bila na tem prostoru v uporabi tisoč let in več pred Inki. Bila je zelo široko pridelovana, tako da ni bilo pomanjkanj tega pridelka. Velike plantaže so bile v dolini Huanaco, Yungas v Boliviji in drugje. Inki so zgolj nadzorovali gojenje in distribucijo. (Constable, 2002: 77)

Zemljepisno področje, ki je imelo za gojenje koke primat pred vsemi ostalimi v pred španskem obdobju, piše Patricia J. Netherly, leži na zahodni strani andskih kordiljer. (Keating v Netherly, 1988: 263) Južneje, Rostworowski navaja chaupi yunga v dolini Chillón, kot »osrednja dolina območja« produkcije koke. (Rostworowski, 1988: 2) V obeh primerih obsega področje, ki je na 200 metrih do 1800 metrih nadmorske višine, odvisno od oddaljenosti od ekvatorja. Ker je to že kar velika višina, moramo upoštevati, da koka uspeva v tropskih pogojih in zahteva namakanje ter znaten vložek delovne sile. Z gojenjem na različnih nadmorskih višinah so dosegli različnost pridelkov. (Hurtado, 1995: 58) Raziskovalci menijo, da koka izvira s severa. Ko so spoznali ugodnosti, ki jih prinaša rastlina, pa naj bi se razširila po Andih.

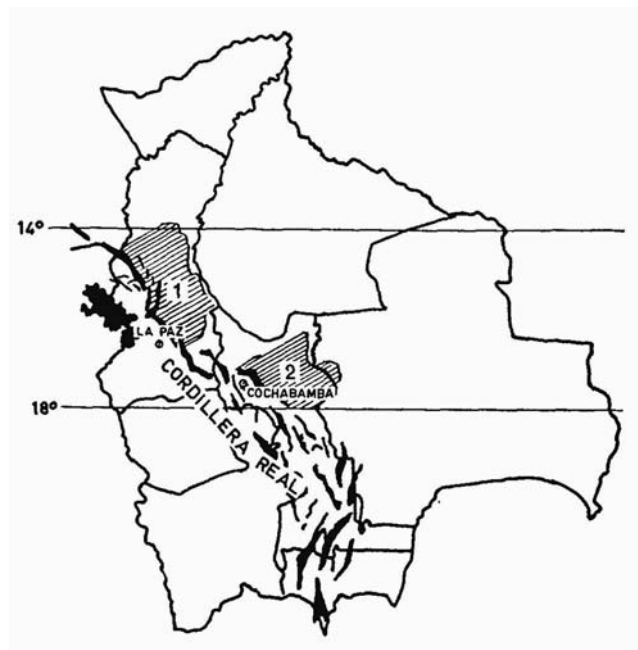
Vsi legalni nasadi so zaradi strogega nadzora ZDA natančno popisani in nadzorovani, da ne bi njihovih listov uporabili za produkcijo kokaina. Kmetje dobivajo državno pomoč, če se odločijo za pridelovanje nadomestnega pridelka, kot so pomaranče in drugo sadje. Vendar pa

kmetje vseeno gojijo kokina polja. Le te navadno prestavijo višje v gore. Tam, kjer je prej rasla koka, pa nasadijo navadne poljščine ter tako dobijo denar. Pravijo, da je koka idealen pridelek, lažja je za transport, ima stalno ceno in ni pokvarljiva kot ostali pridelek. »Dejstvo je, da se Indijanec ne odpravi nikamor brez njenih listov in prgišča koruze.« (Tratnik, Ksenija (2004): »Zeleno zlato«, Polet, 35, str. 11)

4.3 BOLIVIJA

Republika Bolivija leži v osrednjem delu Južne Amerike. Ozemlje države obsega 1.098.581 kvadratnih kilometrov. Na severu in vzhodu meji na Brazilijo, na jugu-zahodu na Čile, na severu-zahodu na Peru in na jugu na Argentino. Glavno mesto je La Paz. Njegova posebnost je, da leži na višini med 3250 in 4100 metrih nadmorske višine in je s tem svetovno najvišje ležeča prestolnica neke države. Zaradi redkega zraka imajo obiskovalci veliko težav s prilagajanjem na višino. Bolivija velja za gorato deželo (glej sliko 4.4.), tretjina države je v andskem gorovju. Uradni jeziki so španščina in indijanska jezika ajmarščina in kečua. (Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM)

Slika 4.4: območje rasti koke v Boliviji.

Bolivija je dežela z okoli 5 milijoni prebivalcev. Velika večina teh je Indijancev, ki živijo tako revno, da se komaj preživljajo. Poleg revščine jim življenje otežujeta ostro podnebje in trda, neplodna zemlja. Mnogi kmetovalci in rudarji kositra zato bežijo od težkega življenja, lakote in bolezni, ki jih prinašajo gore, s tem, da žvečijo kokine liste. Njihove zelene ustnice

se nenehno gibljejo, kokain iz listov pa otopeva njihove čute in odstranjuje mnoge skrbi. Njihovo vedenje izraža ravnodušnost. (Riviere, Peter (1979): »Ljudstva sveta II«.Mladinska knjiga, Ljubljana, str.258)

Slika 4.5: odmor s kokinimi listi
(vir: Lisa & Andre Ismael, Babylon Travel).

Nelegalna trgovina s kokainom ima pomembno vlogo v bolivijskem gospodarstvu. Liste prastarega grma koke (kečua. kuka) so že od nekdanj žvečili Kečua, Ajmara plemeni, Guarani kmetovalci in rudarji za ublažitev mraza in naporenega dela. Manjše količine kokinih listov so lahko še ne dolgo nazaj izvažali v medicinske namene. Ljudje v Peruju in Boliviji pijejo čaj iz te rastline in je ne smatrajo za škodljivo. (Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM)

Yungas je prostrano območje v Boliviji. Zaradi zelo strmega oz. hribovitega področja in revščine tam še vedno prevladuje ročni način kmetovanja. Glavni pridelek je koka. Razlogi, zakaj je koka v Yungasu že od nekdanj glavni pridelek, so naslednji: uspeva na nerodovitni zemlji, dobro prenaša sušo, omogoča lahek transport in pridelek se pobira tudi do štirikrat na leto. Za področje Yungas je značilno, da so kokini listi manjši, primernejši v smislu tradicionalne uporabe. Večji listi, ki rastejo v toplejšem okolju (Chapare) so trši in manj primerni za žvečenje, le-te se večinoma uporablja v ilegalni proizvodnji kokaina. (Hurtado, 1995: 57, 58)

4.3.1 PREDKOLUMBIJSKO OBDOBJE

Predkolumbijsko obdobje je trajalo od naselitve prostora današnjih Amerik in tja do začetka 16. stoletja, ko so Španci s Kolumbom na čelu prispeli na ta prostor. Pričevanja oziroma dokazi o uporabi kokinih listov segajo daleč nazaj, to je še pred čas inkovskih osvajanj. Liste

je uporabljala že majhna indigena skupina, ki je po ledeni dobi naselila Ande. Na tem prostoru so v uporabi že najmanj 4500 let. (Hurtado, 1995: 9)

Dokaze o uporabi, natančneje žvečenju, lahko najdemo v vseh andskih civilizacijah. Naslednje arheološke najdbe potrjujejo, da je koka ena najstarejših domačih kulturnih rastlin v Novem svetu. (Hurtado, 1995: 9)

- Valdivia kultura: 2100 pr.n.š. Polotok Sv. Elena, JV Ekvador.
- Machalilla kultura: 1000 – 300 pr.n.š. Pokopališče de Chorrera, Ekvador, polotok Sv. Elena, Peru.
- Huancaysko višavje – Chillonska dolina: 800 – 200 pr.n.š. (listi).
- Nazca – Moche: 600 – 300 pr.n.š. (keramika, skulpture).
- Huita, Kolumbija (kip, ki žveči kokine liste), El Tablon, San Agustin: 1000 pr.n.š.
- Tairones, Magdalena, Kolumbija.
- Capuli, Kolumbija: 1250 – 800 pr.n.š.
- Cocle, Panama: 700 – 500 pr.n.š.

V inkovski kulturi je imela koka osrednjo vlogo v magičnih in religioznih ritualih. Nad njo so imeli plemiči monopol, nadzirali so gojenje rastline, čeprav so imeli dostop do nje tudi navadni ljudje. (Hurtado, 1995: 9)

Constable obravnava rastlino s pomočjo dveh virov. Prvi je arheološki (nekoliko zamegljen), drugi pa pisni. Ker prvotno prebivalstvo ni imelo svoje pisave, se pisni viri pojavijo šele leta 1532, ko je na ta prostor prišel Francisco Pizaro s svojimi konkvistadorji in kronisti. Dolgo časa je v zgodovinskih znanstvenih krogih veljalo prepričanje, da je človek naselil Ameriko po letu 18.000 p.n.š., ko je zaradi ledene dobe nastal most med današnjo Aljasko in Azijo. Ta most naj bi azijskim migrantom omogočil, da so kolonizirali Severno in Južno Ameriko.

Teorijo je potrjevalo določanje starosti orodja in orožja kamenodobnih ljudi Clovis z ogljikovo metodo. Ta kultura se je okoli leta 10.000 pr.n.š. preseljevala na jug. (Constable, 2002: 77)

Leta 1977 je ameriški arheolog Tom Dillenhay v Monte Verde (južni del Čil) pri izkopavanju našel mnogo starejši material, kot so do tedaj predvidevali. Z Radio-karbonsko metodo so odkrili, da je star vsaj 13.000 let. To je odprlo možnost, da so ljudje naseljevali Ande že pred 33.000 leti. Tako je bilo pleme Monte Verde prvo, ki je gradilo ritualne templje. Tukaj je Dillenhay našel ostanke nekaterih zdravilnih rastlin, kar je dokaz, da je bil tempelj namenjen zdravilskim ceremonijam in čaščenju prednikov. (Constable, 2002: 78)

4.3.2 PRVI STIK EVROPEJCEV Z RASTLINO

Prvi, ki je poročal o odkritju tega dela sveta, je bil Krištof Kolumb. Mislil je, da je odkril novo pot do Indije in njenih bogastev. Prvo resno raziskovalno delo na prostoru Južne Amerike pa sta opravila prva iskalca zlata, srebra in dragih kamnov, osvajalca in uničevalca indijanskih cesarstev, Francisco Pizaro, ki je uničil inkovskega, in Hernando Cortez, ki je uničil azteško cesarstvo. Veliko zaslug za obširne zgodovinske dokaze oz. prve pisne vire imajo španski pisci kronik. Zaradi tega lahko danes beremo o prvih vtisih s srečanj med Evropejci z indogenim prebivalstvom. (Constable, 2002: 82)

Po avtorju knjige *This is cocaine* je prvi o koki poročal eden izmed Kolumbovih kapitanov, ki je leta 1502 plul po reki Urisi (vzhodno od Belema). Pred mestom so jih pričakali domorodci s poglavarjem na čelu. Kapitan je zapisal, da so bili zelo presenečeni nad običajem teh ljudi, neprestano so namreč žvečili neko rastlino in ji občasno dodajali bel prah, ki so ga imeli zraven rastline. (Constable, 2002: 82)

Tudi italijanski pomorščak Amerigo Vespucci, po kateremu so imenovali Ameriki, je zapisal o »ostudni« navadi, ki jo imajo indigeni v Novem Svetu. »Vsi so imeli izbočena lica zaradi rastline v njih. Žvečili so jo kot zveri in zaradi tega so komaj govorili. Vsakdo od njih je imel za vratom dve buči, prva je bila napolnjena z listi rastline, druga pa z belim praškom, podobnim zdrobljeni kredi, ki so ga s posebno paličico dodajali v usta. To so počeli neprenehoma. Bili smo tako zelo presenečeni nad tem, nismo pa uspeli zvedeti razloga, zakaj

to počnejo«. (Constable, Nick (2002): »This is cocaine«.Sanctuary Publishing, London, str. 82)

4.3.3 KOLONIALIZEM

Kolonialistično obdobje v Južni Ameriki je trajalo od prihoda Špancev (leta 1492) pa tja do prvih osvoboditev Bolivarja, Higginsa, San Martina in ostalih liberatorjev izpod španskega jarma. V tem času je poraba koke močno narasla. Uporabljali so jo predvsem podhranjeni sužnji. Postala je »skrivni napoj«. Ker so Španci podpirali suženjstvo (s koko je bilo delo nekoliko enostavnejše), so ohranjali sloves rastline, kot dane od Boga oz. v koki so našli spodbudo za svoje telo in odrešitev od trpljenja. (A.D. Villamil v Hurtado, 1995: 11)

Slika 4.6: trpljenje sužnjev (vir: www.cocamuseum.com).

Bolivijski psihiater Jorge Hurtado potrjuje, da ima koka po inkovskem verovanju zelo pomembno vlogo v magičnih in religioznih obredih, zato so jo Španci sprva razglašali za »vražjo«, ker so v njej videli oviro za širjenje katoliške vere (1). Kasneje, ko so ugotovili, da žvečenje kokinih listov sužnjem zagotovi prepotrebno energijo za težaško delo, so dovolili njeno uporabo, postala je celo obligatorna za rudarje. (Hurtado, 1995: 12)

Domačini so z njeno pomočjo delali tudi po 48 ur, brez pravih odmorov in brez hrane, žvečili so zgolj koko. Amerigo Vespucci je opisal: »Njihov izraz na obrazu je bil grozljiv, žvečili so kot zveri, z usti polnimi zelene rastline«. (Hurtado, 1995: 12)

(1) Leta 1551 je katoliški koncilij v Limi obsodil njeno uporabo, ker da je »vražja« rastlina. 1567. so sprejeli sklep o iztrebljenju kokinih polj. Zaradi finančne pomembnosti Potosija

je Filip II. koko dovolil, dejal je, da je nepogrešljiva za indogeno prebivalstvo. (Hurtado, 1995:12)

Ker je bila rastlina očitno tako zelo pomembna, je trgovina s koko potekala na prostoru Peruja, Bolivije, Čil in Argentine. Španski konkvistadorji so prevzeli nadzor nad gojenjem koke (kot vsake stvari, ki je imela vrednost), cena ji je narasla, uporaba pa se je celo povečala, predvsem zaradi eksploatacije domače delovne sile, na poljih in v rudnikih⁽²⁾. Osvajalci so tako Mamacoco (andski simbol), tradicijo in kulturo spremenili v denar, ki obstaja še danes. (Hurtado, 1995: 12)

(2)Žvečenje kokinih listov je bilo (in je še danes) zaradi svojih prehrabnenih in energetskih lastnosti edini način, ki je omogočal preživetje in kontinuiteto dela v sužnje-lastniških razmerah. (Hurtado, 1995: 13)

4.3.4 REPUBLIKA IN ZAMETKI KOKAINSKE INDUSTRIJE

Leta 1825 je bila osnovana samostojna Republika Bolivija. Ta letnica sovpada tudi z osamosvojitvijo ostalih držav Južne Amerike. V času republike je bila zemlja vrnjena avtohtonemu prebivalstvu, toda kontrolo nad koko so še vedno imeli v rokah tujci. Življenje domačinov se ni izboljšalo, ta nekoč španski primat so sedaj prevzele velike trans-nacionalne korporacije. Le-te tudi zaradi anestetičnih učinkov koke, ki jo tržijo in služijo denar, kakor tudi več milijard dolarjev vredne organizacije, ki se ukvarjajo s preprodajo prepovedanega končnega produkta koke, kokaina. (Hurtado, 1995: 13)

V eno največjih medicinskih odkritij 19. stoletja nedvomno sodi tudi odkritje anestetičnih lastnosti, ki jih ima kokain. Kot močan anestetik je zelo pripomogel k prej zelo bolečim operacijam, predvsem očesnim. Za ta čas je značilno, da se koka uporablja v dveh različnih svetovih. Na eni strani je Zahodni svet, ki jo uporablja kot komercialno blago, in na drugi strani »spiritualni« svet, ki rastlino koko uporablja za svoje tradicionalne namene. (Hurtado, 1995: 13,14)

V 19. stoletju je o kokainu pisal avstrijski nevrolog in ustanovitelj psihoanalize Sigmund Freud. »Bral sem o kokainu, pomembni sestavini kokinih listov, ki jih žvečijo indijanska plemena, da bi premagali pomanjkanje in stisko. Nemci so ga uporabljali na vojakih, poročali so, da se jim je povečala energija in sposobnost vzdržati. Tudi jaz si ga večkrat priskrbim.«(Freud v Constable, 2002: 75)

Kokain, ta danes tako razvpita substanca, nikakor ni neka nova droga ali grožnja na globalni ravni. Od takrat, ko je bil kokain prvič sintetiziran iz suhih perujskih kokinih listov v nemškem laboratoriju leta 1860, pa do konca stoletja je kokain povzročal pozitivno razvnetost med znanstveniki, zdravniki, uporabniki, različnimi navdušenci, trgovci in proizvajalci (med njimi svetovna in vodilna farmacevtska podjetja). (Gootenberg, Paul (2001): Cocaine, global histories. Routledge, London, str.1)

Kako pomembni so nasadi koke potrjuje dejstvo, da je »samo v zadnjem letu najpomembnejši izvozni pridelek (koka) Boliviji prinesel približno milijardo ameriških dolarjev, kar je več kot ves zakoniti izvoz skupaj. Pridelava koke in njeno rafiniranje daje službo kar 350 tisoč domačinom. Povsem jasno je, da dokler bo obstajal trg in morebitni dobiček, toliko časa se bo Bolivija s tem tudi ukvarjala. Danes je samo na območju Čapare (v severnem okraju Kočabambe) najmanj 54 tisoč hektarov zemlje namenjene obdelovanju koke, ki prinaša 100 tisoč kilogramov kokaina, namenjenega samo za izvoz, večinoma v ZDA.« (Tratnik, Ksenija (2004): »Zeleno zlato«, Polet, 35, str. 11)

V osemdesetih je bila Bolivija največja pridelovalka kokinih listov za proizvodnjo kokaina. V operaciji »Breakthrough« (operacija uničevanja skrivnih baz, kjer ilegalno pridelujejo kokain) so ugotovili, da naj bi samo v regiji Chapare (Bolivija) obstajalo okoli 9000 baz . Leta 1993 so tako predelali 197 ton kokinih listov. (Hurtado, 1995: 43) Potem ko se izvaja strožji nadzor nad državo se produkcija umakne v drugo, to bi lahko imenovali »začarani krog«. Najbolj pa pri tem trpijo navadni ljudje, kmetje.

To so kmetovalci, ki gojijo nelegalne ali prepovedane snovi, kot so mak, kanabis ali koka. »V nekaj primerih lokalni kmetje gojijo pridelek že več stoletij in to jemljejo za svojo neomajno pravico, dano od rojstva. (Bickel, Warren (1983): Drug policy and human nature. Plenum Press, N.Y., str.113)

Proti takšnim nasadam se ZDA bojujejo tudi z genetsko proizvedenimi škropivi. Politika uničevanja polj s pomočjo škropljenja s pesticidi je zgrešena. Dosti več se lahko naredi z ostrejšim nadzorom na uvoz kemikalij za produkcijo kokaina in z motrenjem toka umazanega denarja.

4.3.4.1 POTEK PROIZVODNJE KOKAINA

Zaradi razjasnitve razlike med tradicionalnim uživanjem kokinih listov in kemično pridelanega derivata kokaina bom prikazal tudi postopek pridelave kokaina. Proizvodnja kokaina poteka v treh fazah:

- 1. FAZA –PRODUKCIJA SUROVE PASTE**
- 2. FAZA –REFINIRANJE PASTE**
- 3. FAZA –KRISTALIZACIJA PASTE (KOKAINOVA SOL)**

Pasta se proizvaja iz posušenih kokinih listov. Liste natrosijo v »bazen«, zgrajen iz bambusa ali plastike, širine 2 do 3 metre in dolžine 4 do 6 metrov, odvisno od količine proizvedenega kokaina. Navadno lahko 7 moških s pomočjo nog iz 328 kilogramov listja v 3 do 12 urah naredi 1 kilogram kokainove baze. (Hurtado, 1995: 43)

Naslednja faza predelave poteka v kristalizacijskem laboratoriju ali rafineriji. Tam s pomočjo kemikalij, kot so žveplena kislina, hidrokloridna kislina, iz enega kilograma kokainove baze naredijo četrt kilograma kristalnega prahu oz. kokainovega klorohidrata. (Hurtado, 1995: 43)

Hurtado je mnenja, da bi te delavce lahko obravnavali kot sužnje moderne dobe, kontrolirane s strani razvitega sveta. Nemalokrat imajo na izbiro, da se za povprečno plačo 5 dolarjev dnevno zaposlijo pri proizvajalcu kokaina ali pa se pridružijo velikemu številu revnih in brezposelnih delavcem. (Hurtado, 1995: 43)

Tabela 4.1. Cena produkcije 1 kilograma kokainove baze (v US dolarjih):

<i>»stiskanje«</i>	350
<i>328 kg listov</i>	1615
<i>ostalo</i>	200
<i>CENA SKUPAJ</i>	2165

(Hurtado, Jorge (1995): Cocaine the legend. Hisbol, La Paz, Bolivija, str.43)

Tabela 4.2. Cena produkcije 1 kilograma kokain-hidroklorida (v US dolarjih):

<i>4kg baze</i>	8660
<i>kemikalije</i>	1000
<i>del.sila(kemiki)</i>	?
<i>CENA SKUPAJ</i>	9660
<i>CENA NA ULICI</i>	10 KRAT

(Hurtado, Jorge (1995): Cocaine the legend. Hisbol, La Paz, Bolivija, str. 43)

Eden prvih t.i. poslovnežev z belim prahom je bil doma iz Kolumbije. Bil je tesno povezan s pridelovalci kokinih listov s prostora celotne Južne Amerike. Njegovo ime je bilo Pablo Escobar. Je začetnik svetovne trgovine s to dobičkonosno drogo. Pri sedemnajstih je kot revež kradel nagrobne kamne s pokopališč in jih zbrušene prodajal v Panamo. Za seboj je pustil na tisoče črtic in trupel. Letos mineva 33 let, odkar je pospravil svojo prvo žrtev, bogataša, ki je s posesti podil revne kmete. Njegov vzpon se je začel sredi sedemdesetih, ko je THC-jevska generacija presedlala na kokain. Escobarju je vsaka pošiljka v Ameriko prinesla več milijonov dolarjev. Pomagal je revnim, v vasi je napeljeval vodo, gradil šole in stanovanja. Ker je pomagal revnim, so ga imeli za Boga. V Los Napoles si je na 3000 hektarjih dal postaviti 120 milijonov vredno palačo. »Leta 1982 je bil Escobar že Kralj. Nadzoroval je več kot tri četrtine trgovine s kokainom, ki so ga vsak mesec pretihotapili v ZDA od 70 do 80 ton. Zasedovalci so ga našli 2.decembra 1993 v neki hiši v Medellinu in ga ubili. Po Escobarjevi smrti so se okrepile manjše organizacije, ki so poprej delovale v senci kartelov. Osnovne surovine še naprej dobavljajo iz Peruja in Bolivije ter uspešno spodbujajo pridelovanje koke na domačih tleh, kjer raste na več kot 100000 hektarjih. Predelano jo po vodi ali zraku spravijo do trgovcev v Mehiki ali jo sami prek znova oživiljenih karibskih poti

pretihotapijo do Miamija ali New Yorka. (Nahtigal, 2001: 70) Za vojno proti drogam je značilno, da ZDA vršijo pritisk na državo proizvajalko kokinih listov, navadno se države temu uklonijo, vendar narko-baroni predstavijo proizvodnjo v sosednjo državo in ni nič nenavadnega, da se že čez par let obnovi pridelovanje, kjer je bilo že skoraj izkoreninjeno. Problem je neprehodno območje, to je območje, nad katerim je nadzor skoraj nemogoč, kot je na primer Yungas v Boliviji.

5 KOKA IN OBREDI, POVEZANI Z NJO

V težki in stalni borbi s surovo naravo so prvobitni ljudje v svojih ožjih skupnostih s skupnimi močmi usklajevali napore, da bi si zagotovili obstanek. Že od svojega nastanka, pa do nastanka visokih civilizacij in kultur so se ljudje zelo bali vremenskih pojavov, potresov in vulkanskih izbruhov. »V vsem tem so videli nadnaravne sile, demone. Velikokrat niso vedeli, kako bi se obvarovali njihovega uničujočega delovanja za življenje in obstanek. Zemlja s svojo plodnostjo, Sonce – izvor vsega življenja, Mesec – svetli velikan in zvezde so postali objekti oboževanja.« (Kolman, Maja (1961): Svet in življenje v legendah, Znanje Zagreb, str. 6)

Kolman je mnenja, da so prvobitni ljudje zaradi tega, ker niso poznali zakonov razvoja živalskih in rastlinskih vrst ter vzrokov za nastanek naravnih pojavov verjeli, da nastajajo zaradi aktivnosti nepoznanih nezemeljskih sil. Niso vedeli, kje prebivajo te sile, verjeli pa so, da je njihova moč zelo velika. Pripisovali so jim imena, lastnosti in si jih zamišljali v raznih oblikah nežive in žive narave. Ljudje za katere danes govorimo, da so živeli v nižje razvitih civilizacijah, so verovali, da imajo te sile razum in voljo ter da lahko s svojimi dejanji usmerjajo te sile, da le-te delujejo koristno ali na škodo vseh. »Nanje so se obračali z molitvami, prirejali so obrede in ceremonije, jim žrtvovali tisto, kar jim je bilo najdražje: rastline, vonje, plodove, živali, dele živalskega telesa, ljudske žrtve, saj so verjeli, da je to edini način, da od teh sil izprosijo svoj obstanek, varnost in večjo plodnost njih samih, živine in obdelovalne zemlje.« (Kolman, Maja (1961): »Svet in življenje v legendah«, Znanje Zagreb, str. 6)

Mnogi narodi so nekoč spoštovali božanstvo Mamo Zemljo oz. Pachamamo. Ta oblika verovanja se pogosto pojavlja pri civilizacijah, ki se ukvarjajo s kmetijstvom; v zemlji povečujejo izvor svojih življenjsko potrebnih sredstev«. (Kolman, 1961: 57)

Mortimer poudarja vlogo koke kot posrednika pri obdarovanju (predvsem aristokratov) med Inki. Pomembnost koke se je z vladajočega razreda prenašala na navadne ljudi. Rastlina, ki je vredna kraljevega spoštovanja, je vplivala na ohranjanje države in bila faktor družbeno-ekonomske integracije. (Mortimer, Golden (1978): Peru: History of Coca, the divine plant of the Incas. J.H. Vail, New York, str. 20)

O pomembnost teh obredov pričajo mnogi artefakti. Mason govori, da imajo »številne figurice andskih lončarjev eno lice napihnjeno zaradi kokinih listov«. Listi tega grma vsebujejo kokain. Ob žvečenju kepice oz. »čika« učinkujejo rahlo narkotično. Kot vse v inkovskem je imela koka posvečen pomen in svojo vlogo pri obredih. (Mason, Antony (2000): Amerika in predkolumbovske civilizacije. BBC Worldwide Ltd., London, str. 72)

5.1 CILJI UŽIVANJA

Najveličastnejši vzrok kulturnega uživanja drog je čisto zadovoljstvo oziroma neposredno občutje Boga, končna realnost. Kot posledica takšnega uživanja lahko sledi občutje vzvišenosti, včasih skozi odpravo mej, ki nam jih da ego ali celo strah pred smrtjo. To prinese psihološki preporod, občutek moči, svobode in sprostitve kreativne energije. Droge so bile in so uporabljene ritualno, da skozi preizkus uvedejo odraščajoče v svet odraslih. Funkcija drog, da »učijo«, vodi udeležence skozi preizkus duhovnosti. (Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM)

Kot cilj pridobivanja izkušenj, ritual zaužitja substance postane sveti obred, pri katerem se pridobi božje lastnosti in darila. Vizije, samospoznanje, energija, moč v obredu so dokazi, da je bil častilec v prisotnosti boga ali da je pridobil nekaj božjih lastnosti. Naslednje, spretnosti oz. znanja, ki jih je pridobil od boga so lahko seksualna privlačnost, znanje in spretnost pri lovu, varovanje v vojni, varovanje pred nesrečami in drugo. (Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM)

V bližnji preteklosti in danes, »delavci uporabljajo poživila, kot so kokini listi, kava, čaj, tobak ali betel, da bi lahko dalj čas zdržali pri opravljanju ponavljajočega se, dolgočasnega, utrudljivega in dolgotrajnega dela, kot je težko kmetovanje ali kakšno drugo težaško delo« (Negrete v Bickel, 1978: 106)

5.2 INKOVSKA RELIGIJA

Z osvajanji tega velikega teritorija je začel osmi Inka Viracoca. Toda največ teritorialnih pridobitev so dosegli njegov sin in vnuki (Pachacuti, Topa, Huayna Capac). Ko je umrl Huayna so nadzorovali področje današnje južne Kolumbije, Ekvadorja, Peruja, Bolivije, severne Argentine in Čil. (Constable, 2002: 79)

Z njihovim prihodom na ta prostor na začetku 12. stol. se je povečala pridelava koke. To ljudstvo, ki je živelo na področju tridesetih kilometrov okoli Cuzca, se je v stotih letih razširilo na področje, veliko 3500 km od severa do juga ter 800 km od vzhoda do zahoda. (Constable, 2002: 79)

Constable pravi, da je njihova moč temeljila na naravni bojevitosti in enkratni organizaciji. Ljudje so častili vladarja kot boga. Imeli so dobro razvite komunikacijske poti, štiri administrativne cone so povezali s 24.000 km kamnitih cest, tunelov in mostov. Te poti so uporabljali državni kurirji, ki so bili sposobni preteči 400 kilometrov na dan (pomagali so si s kokinimi listi). Tudi pridelava hrane je bila strogo nadzorovana. Vladarjevi nameščenci so izbirali vrste pridelkov, ki so jih gojili, nadzorovali so namakanje, terase, pridelek ter pobirali davek. Velik del pridelka je predstavljala koka, ki je bila ključnega pomena za imperij. Bila je glavni pripomoček pri religioznih obredih. (Constable, 2002: 77)

Toda neomejen dostop do koke so imeli le svečeniki, zdravilci, jasnovidci, bojevniki, poglavarji poraženih plemen, prenašalci sporočil. Navadni ljudje so jo lahko uživali zgolj ob posebnih priložnostih, kot je npr. poroka. Rastlina je bila na tem prostoru v uporabi tisoč let in več pred Inki. Bila je zelo široko pridelovana, tako da ni bilo pomanjkanj tega pridelka. Velike plantaže so bile v dolini Huanaco, Yungas v Boliviji in drugje. Inki so zgolj nadzorovali gojenje in distribucijo. (Constable, 2002: 77)

Mortimer pravi, da so Inki, katerim je bila koka predmet socialne kontrole, izkoriščali ostala ljudstva. V teh inkovskih ritualih so darovali velike količine raznih dobrin, kot so razne tkanine, hrano, kokine liste, živino in tudi živa bitja. Vse to je bilo darovano huacu za uspehe inkovske vojske, blagostanje... Inki so nadzorovali pridelovanje, distribucijo in uživanje pridelka. Tako so bile tiste skupine, ki so sprejemale koka za pomemben ritualni dejavnik, podvržene inkovski nadvladi. Podjarmljena ljudstva so Inkom plačevala davek. Po običaju so v času zaustavitve širjenja epidemij in boleznih svečeniki v reko darovali lame brez drobovja, raznovrstne tkanine, rože in kokine liste. Ta slednja rastlina je bila na tem prostoru pomembna že tisočletja pred Inki. (Mortimer, 1978: 23)

Razlog, zakaj so Inki največkrat omenjeni v zvezi z rastlino, je v tem, da so nam zapustili najobširnejše dokaze o uporabi koke. Na začetku je bila koka najverjetneje kraljevski simbol in je bila s tem njena uporaba domena kraljev, plemičev, svečnikov in šamanov. Pod Inki je bila koka dovoljena tudi »yaravecem«, to je dvornim govornikom, ki so pod njenim vplivom z uporabo »quipa« (vrvica z vozli je bil način hranjenja informacij) recitirali inkovsko zgodovino.

5.3 OBREDI

Posvetna praznovanja so bila priložnost za uporabo psiho-aktivnih substanc (alkohol, opij, kanabis, betel, tobak, koka). Ta praznovanja so bila socialne ali sezonske narave, kot na primer ob žetvi ali novem letu (Benzel v Bickel, 1940: 101). Ostala praznovanja so bila bolj osebna, označevala so dogodke v življenjskem ciklu, kot so rojstvo, krst, poroka, sprememba statusa ali smrt. Ta uporaba substanc je bila neredko povezana z delom. Veliko teh z delom povezanih snovi so bila poživila, kot je žvečenje kokinih listov v Andih ali žvečenje betel oreščka v Aziji med kmetovanjem ali gradnjo. (Bickel, 1983: 101)

Koko še vedno žvečijo na prostoru Andov. Njeni stalni uporabniki jo žvečijo zelo formalno oziroma obredno. Pri pozdravih, dobrodošlicah oz. pred vsakim začetkom družbenih aktivnosti si prisotni izmenjajo listi koke. Tudi vse pogodbe se potrdijo na podoben način. Indijanci oz. indigeni delajo za koka. Njena menjalna vrednost je bolj stabilna kot katerakoli južnoameriška valuta. Ta pomembnost ni zgolj odraz modernosti. Resnica pa je tudi, da se je

zaradi več stoletne evropske kulturne nadvlade in novih zdravil, ki blažijo težave, pogojene z visoko nadmorsko višino, opazno zmanjšala njena nekoč široko razširjena kulturna vrednost.

V svojem glavnem delu Peru: Zgodovina Koke, »Božanske rastline« Inkov, Golden W. Mortimer s spoštovanjem govori o kokini kozmološki pomembnosti za prebivalce Andov. Koko opiše kot najpomembnejši in največji proizvod narave in kot takšna je bila darovana najvišjim andskim božanstvom. V obrednem darovanju so jo darovali božanstvu sonca, ki so ga imeli za vir vseh zemeljskih dobrin. (Mortimer, 1988: 20)

Za navadne daritvene obrede lahko štejemo vsakodnevne daritve bogovom, med posebne pa žrtvovanje živali in ljudi. Razlogi za slednje so bili odprava poplav, bolezni in raznih pomanjkanj. Takšna žrtvovanja so pojavljajo tudi danes, kot na primer raznih živali, kondorjev, lam, telet. Po mnenju raziskovalcev so Inki žrtvovali več sto otrok v počastitev vladarja Inke. V verske namene so ubijali posameznike kot posebne odposlance bogovom. Na gori Aconcagui so našli popolnoma ohranjeno truplo dečka iz 15. stoletja. Deček je imel na sebi zelo lepo izvezeno tuniko, turkizno ogrlico, več zlatih okraskov, okraske narejenih iz školjk (z obale Ekvadorja) in mošnjček, napolnjen s kokinimi listi. (Constable, 2002: 80)

V 16. stoletju je bil na področju Peruja zelo pomemben *Pachacamac kult**. Liste prve žetve so prinesli v Pachacamac še preden so jo lahko žvečili v že opisane namene. Naslednji primer uporabe koke v ritualne namene je včasih razširjeno čaščenje *Pachamame*. Temu božanstvu so vsi, ki so na nek način sodelovali pri obdelovanju zemlje, v času večjih poljedelskih dogodkov prepevali molitve in darovali *čičo* (koruzno pivo) in kokine liste. *Čiča*, alkoholna pijača iz koruze, je bila in je še vedno tesno povezana s koko. Ti dve dobrini moramo razlikovati med seboj. Obe sta predmet svečanih obredov. Toda kar se tiče pomembnosti, je dejstvo, da so koko uporabljali pri večjih svečanih obredih (sveta rastlina), medtem ko je bila čiča predvsem predmet preprostih pijančevanj. (Mortimer, 1978: 56)

Tako se je preprosto ljudstvo udejstvovalo opijanjevanja s čičo v manj pomembnih ritualih.

*PACHACAMAC_____

Božanstvo ognja, ki ga je častila predinkovska civilizacija na prostoru Peruja in tudi sveto mesto južno od današnje Lime. (Encyclopaedia Britannica)

Nikjer pa ni dokazov, ki bi pričali o uporabi koke na podoben način, saj je veljala za sveto, s tem je imela mesto v svečanejših oziroma pomembnejših obredih. Danes je uporaba koke pri delu pogostejša, predvsem zaradi lažje dostopnosti in zaradi razloga, da olajša delo. Moški in ženske pri delu pijejo čičo in žvečijo kokine liste. Ženske se navadno žvečenju odpovedo, ker je ponekod koka domena moških. Indigeni praznujejo in se veselijo dogodkov, veselih ali žalostnih, tako da plešejo in pijejo do onemoglosti. Način veseljačenja je enak, ne glede, ali gre za pogreb staršev oz. sorodnikov ali za rojstvo otroka oz. poročno slavje. V obeh primerih se napijejo »do konca«. S pitjem čiče se na nek način ublaži življenje na visoki nadmorski višini. Je tudi bolj dostopna in uporabljena kot koka. Eden od razlogov je, da se v širšem obsegu proizvaja v vsaki lokalni skupnosti za razliko od koke. Koka je dostopna skozi trgovino.

Naslednja navada je zelo zakoreninjena med ljudstvom. V primeru prošnje za pomoč, usluge ali kakšne druge pomoči se na prostoru Južne Amerike še danes zelo pogosto uporablja koka kot medij med prosilcem in prošeno osebo. V ruralnih področjih je to celo socialna obligacija prosilca, da daruje tudi kokine liste. Ta rastlina zeleno-rumenkaste barve ima osrednjo vlogo v življenju domačinov. Ko se par poroči mora narediti dve stvari, zgraditi hišo in posaditi kokino polje. Domačini na polju pomagajo že kot otroci in ko zapustijo svoje starše, se tudi koka stara na podoben način kot oni. »Donosnost je manjša, a še ravno zadostna za starše. Sadijo jo na gorskih terasah (inkovski način) ali v parametru okoli vasi. Njena življenjska doba v zemlji, bogati z hranilnimi snovmi, je 25 do 40 let, nato sledi 5 letno obdobje, da si zemlja opomore. (Hurtado, 1995: 59)

Hurtado opisuje, da je v Yungasu delo na polju enako porazdeljeno med ženske, otroke in moške. Le žetev je navadno domena žensk in sajenje domena moških. V času žetve si pomagajo v okviru vaške skupnosti. Je nekakšen recipročni način pomoči. Ko nastopi čas žetve, se ženske oblečejo v svoja najboljša oblačila, nosijo modre srajce, da ponazarjajo kontrast z rdečo zemljo Yungasa in svetlo zelenimi kokinimi listi. Namen lepo oblečenih žensk je tudi ta, da poskušajo pritegniti moško pozornost. Žetev in sajenje sta ukrepa socialne kontrole v vaški skupnosti, zaradi dolge povezanosti ljudi z rastlino in dejstva, da je področje Yungas zelo blizu bolivijskega glavnega mesta La Paza in s tem njenega negativnega vpliva na to malo indigeno skupnost. Ta običaj pomaga ohranjati tradicionalne vrednote, tradicionalni način življenja in njihovo identiteto. (Hurtado, 1995: 61)

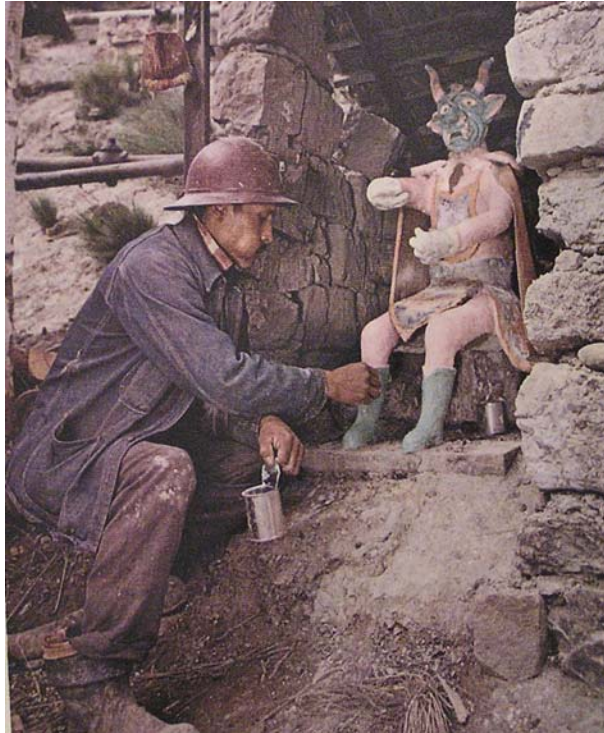

Slika 5.1: domačini iz Yungasa (vir: www.cocamuseum.com).

Etimološko beseda coca izhaja iz Ajmara jezika in pomeni obrok, hrano za popotnike in delavce. Pred vsakim začetkom dela moški žvečijo koko in prosijo goro, da se jim delo obrestuje. Pri hišnih opravilih ali domačih slovesnostih, kjer prisostvujejo tudi ostali vaščani, lastnik hiše zagotovi zadostno količino koke. Koka da ljudem moč, ko slavijo zaključek dela ali pri žalovanju skozi noč. Koka stimulira centralni živčni sistem in povzroči nespečnost, spočitost in prežene utrujenost. Pri teh dogodkih se ženske in moški zberejo ločeno, lastnik hiše pogosti goste, nato žvečijo koko in pijejo blažje alkoholne pijače. Večer in noč potekata tako, da si pripovedujejo šale in zgodbe ter se tako zabavajo. Zaradi vsega tega osrečijo Goro in jo pomirijo.

V Boliviji, natančneje v rudnikih, se je do danes obdržal poganski obred, s katerim pomirijo boginjo zemlje Pachamamo. Luciferju (glej sliko 5.2.) , katerega podobo imajo pred vsakim vhomom v rudnik, darujejo stvari, katere so jim najdragocenejše. Živi lami v usta natlačijo kokine liste, ji prerežejo vrat in vragu darujejo njeno kri, s katero ga poškropijo. Darujejo tudi lamine in celo človeške zarodke. Vragu prižgejo cigareto, obsujejo ga z listi koke in raznimi drugimi darili. Vse to naj bi jim prineslo srečo in vrnitev iz rudnika, v katerem je umrlo okoli 8 milijonov rudarjev. Po besedah Marie Rostworowski de Diez Canseco so koko uporabljali kot zdravilo, stimulant, sredstvo za ublažitev mraza, lakote, bolečine, utrujenosti in v raznih ritualih ter v socialnih interakcijah oziroma iniciaciji. V nekaterih kulturah je predstavljala božanstvo. (Rostworowski,1988: 2)

Slika 5.2: rudar daruje Luciferju (vir: Ljudstva sveta, str. 258).

5.3.1 MAGIJA

Sveti list Inkov je že tisočletja s svojo spiritualno funkcijo v ritualih in ceremonijah dejavnik čaščenja in zahvaljevanja bogovom za vse dobrine in dobro življenje, katero je po njihovem verovanju odvisno od dobre volje božanstev. (<http://Leda/ycaelum.org/zid=12967> 23.6.04)

Po inkovskem verovanju je bil kokin list dan od boga in je imel magično moč. Svečeniki so jih uporabljali kot daritveni element, žvečili so jih med obredi in ob prisotnosti vladarja. Zažigali so liste, da bi njihova aroma dosegla boga in ga tako zadovoljila, njihov pepel so posipali, da bi ustregli boginji fertilitnosti ter jih dajali umrlim v grob, da bi preprečili vmešavanje umrlih v svet živih. (Constable, 2002: 79)

Z njeno pomočjo napovedujejo prihodnost, zdravijo bolezni, ima vlogo posrednika pri darovanju andskim božanstvom. Daritveni obredi so navadno v času nesreč, lakote, zmrzali, v času normalnega življenjskega cikla in še posebej kot darovanja za fertilitnost Pachamami oz. materi Zemlji. Zaradi tega je bila in je še vedno smatrana za sveto rastlino z nadnaravno močjo, za rastlino, ki je skozi razne ceremoniale intermediarna z nadnaravnim«. Yatiri oz.

šaman jo uporablja za diagnosticiranje in zdravljenje bolezni. Samo Mamacoca ima moč, da štiti in obvaruje prekletstva. (Hurtado, 1995: 22)

Slika 5.3: *yatiri* (vir: www.cocamuseum.com).

Na območju Andov so zelo pogosti razni obredi, vsi so si zelo podobni z manjšimi odstopanji. Namen uporabe kokinih listov v magičnem smislu je obvarovanje posameznikov pred čarovnijami in uroki, po drugi strani pa prinaša srečo. Paco, kakor imenujejo maga na tem prostoru, z njeno pomočjo odpravlja prekletstvo. Pod njegovim nadzorom se žveči koka in se nato obredno zažge.

5.3.2 INICIACIJA

Med svetovnimi kulturami je najbolj razširjen iniciacijski obred trenutek prehoda iz otroštva v odraslost. Velikokrat se to omenja kot doba spolnega dozorevanja. Doba zrelosti med ženskami se navadno začne z začetkom menstrualnega cikla. Za moške ne moremo reči, da obstaja tako očiten pokazatelj tega prehoda. Razen tega starost, s katero se vstopi v svet odraslosti različne družbe, definirajo različno. Definicija zrelosti je očitno bolj socialne oziroma kulturne narave kot samo biološke. Zelo pogosti so razni težki preizkusi in testi za potrditev zrelosti. (Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM)

V inkovski kulturi je imela koka osrednjo vlogo v magičnih in religioznih ritualih. Nad njo so imeli plemiči monopol, nadzirali so gojenje rastline, čeprav so imeli dostop do nje tudi navadni ljudje.

Koko so dajali mladeničem v iniciacijskem obredu, da bi tekli hitreje. Čeprav je bila povezana z ritualno smrtjo, je slovela kot simbol življenja. Iniciacijski obredi mladih inkovskih plemičev so vključevali razne kazni, pretepanja, tekmovanja in bojevanja. Po koncu so tisti, ki so prišli do cilja ali preživeli obred, bili sprejeti med odrasle moške tako, da so dobili pas in mošnjiček, napolnjen s kokinimi listi. Še danes nekaj plemen v iniciacijskem obredu prakticira »poroko« mladeničev s kokinimi listi. (Constable, 2002: 80)

5.3.3 OČIŠČEVANJE, ZDRAVLJENJE IN VEDEŽEVANJE

Pri kultu uživanja drog je poleg funkcije svetosti prisotna tudi očiščevalna funkcija. To je lahko v obliki ritualnih priprav na ceremonijo, del ceremonije same ali predhodno opazovanje določenih tabujev. Kot je na primer znano, psihadelične droge povzročajo slabost in posredno bljuvanje, to pa si nekatera ljudstva razlagajo kot očiščevanje krivde oz. grehov. Nekatere družbe tretirajo očiščevanje kot čisto in naravno življenje, ki mora biti del ceremonije. Podobna je tudi pobožna ali bogaboječa funkcija, ki ima razlog v pomiritvi bogov. Zelo pomembna funkcija uživanja je zdravljenje ter prerokovanje, kjer skozi uživanje drog iščejo odgovore, pomembne za posameznika ali skupnost. (Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM)

Prerokovanje je bilo prvi pogoj vseh akcij. Za prvobitne skupnosti je bilo značilno, da niso naredili ničesar pomembnega, preden da bi se posvetovali s preročiščem. Vedeževanje so uporabljali za diagnozo bolezni, za ugotavljanje rezultatov bitk, pri iskanju krivcev za zločin, torej je imelo neomejeno sodno funkcijo. S prerokovanjem so določali način, vrsto žrtvovanja in tudi kateremu bogu se žrtvuje. Za življenje in naravo so verjeli, da ju nadzorujejo nadnaravne moči. Da bi se izognili slabemu, so se svečeniki zatekali nadnaravnemu. Preročišča so bila najpomembnejši način za ugotavljanje volje »svoje glavih« bogov. Neki pisec kronike je opisal svetišče huaca (pri Huaca-Chaca mostu čez reko Apurimac, Cuzco) kot lesen tram, debel kot debel moški, posut z zlatom in okrašen z dvema velikima dojkama. Takšni idoli so bili zaradi žrtvenih obredov navadno močno poškopljani z živalsko in človeško krvjo. »Skozi tega idola« je zapisal letopisec, »je z njimi komuniciral demon iz reke«. (Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM)

Svečeniki so prerokovali iz stvari ali rastlin. Tako so tudi iz kokinih listov napovedovali prihodnost. Ljudje so v templjih iskali razne nasvete: o boleznih, razrešitvi zločinov in najprimernejšemu času za žrtvovanje. Prerokovali so tudi iz pajkovih mrež in njegovega vijuganja, iz razporeditve kokinih listov v posodi, znamenj na laminih zarodkih... Zelo močno je bilo verovanje, da se z ognjem vrši spiritualni kontakt. Ogenj so skozi kovinske cevi razpihali do žarenja, nakar je svečenik (yacarca), ki je bil omamljen zaradi žvečenja kokinih listov, z gorečim čaranjem priklical vse duhove, ki so govorili zbranemu ljudstvu (najverjetneje je govoril iz trebuha). (Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM)

Mnogi avtorji, med njimi tudi Constable, so prepričani, da je bila koka prisotna v vseh magičnih in ritualnih ceremonijah. Kokine liste so vrgli v zrak ali na tekočino in nato iz položaja padlih listov razbrali prihodnost. (Constable, 2002: 81) Napovedovanje iz kokinih listov poteka tako, da so ti razdeljeni na štiri dele; svet »nad«, svet »pod«, preteklost in prihodnost. *Yatiri* dvigne tri liste v zrak in jih obrne na vse štiri strani neba. To se imenuje Kintu in predstavlja prošnjo. Z opazovanjem oblike listov lahko *Yatiri* vedežuje ljudem o vsem, kar jih zanima: preteklost, sedanost, zdravje, itd. (Hurtado, 2002: 22) Na območju Andov, vrač oz. *yatiri*, ki je zelo spoštovana osebnost, prerokuje prihodnost iz tega, kako padejo kokini listi. Prerokba se največkrat nanaša na vprašanje, kakšna bo letina, zdravje ljudi ali posebna osebna vprašanja.

Slika 5.4: vrač (vir: Ljudstva sveta, str. 252).

Za prostor Južne Amerike je značilno, da so Indijanci prevzeli katoliško vero, vendar so vanjo vpletli tudi svoje poganske obrede. Tako so verovali, da naj bi Devica Marija s pomočjo koke spoznala poslanstvo svojega sina Jezusa. Indijanci Kečua iz Panaa verujejo, da ima koka moč, s katero lahko vidijo prihodnost. Kuka willan (koka pravi) je vir informacij, s katerimi si Indijanci pomagajo pri vprašanjih, pomembnih za njihovo življenje. Koko lahko uporabi vsak posameznik za odgovor na neko vprašanje, medtem ko »chrajchrakuj«-prerokovalec, tisti, ki ve kako se žveči in napoveduje, išče odgovore na bolj pomembna vprašanja.

5.3.3.1 INDIVIDUALNA UPORABA KOKE

Po Hulshofu so migracije med različnimi ekološkimi področji način življenja Kečua s Panaa. Za vsako področje je značilno, da ima drugačno rastlinje in žetveno obdobje. Zaradi tega Indijanci potujejo iz Chakre do Pune, iz Chakre do Yunke... Popotnike skrbi, ali se bo potovanje splačalo, zato vprašajo koko o vseh posebnostih. To naredijo tako, da zberejo nekaj listov, iztegnejo roke in zaprosijo liste za odgovor. Če so listi pri vrhu temno zeleni, pomeni, da je odgovor pozitiven, če pa so na dnu temno zeleni, pomeni, da bodo imeli na poti težave. Takšno iskanje pomoči posameznikov lahko opišemo kot individualno uporabo koke. Gladki, ravni, majhni listi napovedujejo otroke, raztrgani, brezbarvni listi napovedujejo bolezen, zgubani listi nakazujejo na nesrečo in dolgi listi napovedujejo potovanje. Indijanci verjamejo v napovedovanje iz kokinih listov bolj kot katerikoli osebi. Pickett pravi, da je lahko kokin odgovor uporabljen kot legalen dokaz. Posameznik, ki bi si želel od neke osebe izposoditi denar, najprej zaprosi za pomoč kokine liste in šele nato, če je odgovor pritrdilen, gre do osebe in jo zaprosi za posojilo. (Pickett v www.sil.org/anthro/articles/cocamtn.asp 6.6.2004)

5.3.3.2 VSAKDANJA UPORABA KOKE

Vsakdanji uporabnik koke je tisti, ki ve, kaj pravijo listi in lahko iz njih razbere odgovore, potem ko so bili listi uporabljeni oz. prežvečeni. Njegova kredibilnost je vzpostavljena skozi večletno uspešno prakso napovedovanja sosedom in prijateljem. Naslednji primer kaže na način napovedovanja. Neka ženska, ki je več mesecev trpela zaradi žolčnih kamnov, je zaprosila za pomoč *chrajchrakuja*. Zanimalo jo je, ali je dosedanje zdravljenje učinkovito. Napovedovalec ji je dal približno 25 listov, iz teh je ženska izbrala 6 listov. Nakar je napovedovalec privzdignil liste k njenim ustom in vprašal, ali bo zdravljenje učinkovito. Ko

je liste malo prežvečila, je vzela iz ust del lista, da bi se iz tega videl odgovor. Ta proces je bil ponovljen trikrat ali štirikrat, da je lahko nato koka povedala. Napoveduje se tudi iz okusa lista. Če je list sladek, je odgovor pozitiven, če pa grenak pa negativen. Nato se je zahvalila koki, če bi še kdaj potrebovala pomoč.

5.3.3.3 EKSPERTNA UPORABA KOKE

Domačini iščejo odgovore na vsa pomembna vprašanja s pomočjo *chrajchrakuja*, to je oseba, ki je izvedenec v žvečenju kokinih listov, oseba, ki zna poslušati liste in tudi govori z goro. V družbi, kjer je družina temeljna socialna enota, je izbira žene največji dogodek v življenju. Zakon ni zveza dveh posameznikov, ampak je zveza dveh socialnih enot. Na tem prostoru, kjer je življenje izredno težko, čustvena privlačnost ni zadosten razlog za poroko. Mladenič o izbiri dekleta obvesti očeta ali strica, toda še preden mladeničeva družina zaprosi za dekle, se posvetujejo s *chrajchrakujem*, da bi ta ugotovil, kaj pravi koka. Vedeževalec žveči kokine liste, mednje dodaja bazo, da bi se povečalo izločanje alkaloida, kadi cigarete in pije alkohol. Potem ko jo dobro prežveči, vedeževalec meni, da bo koka posredovala odgovor. Če najde v prežvečenih listih list, ki ima na vrhu temno površino, pomeni, da bo zakon uspešen, če pa je odgovor negativen, odgovori, da bo hitro umrla ali pa, da se bo poročila z nekom drugim. Koko sprašujejo o poroki, rezultatu posla, pridelku, živalih, nakupu polja in živali. V bolivijskem glavnem mestu La Paz, natančneje na »Čarovniškem trgu«, je moč še danes kupiti lamine zarodke, različne amulete, figurice, t.j. stvari, za katere domačini verjamejo, da prinašajo srečo in odganjajo nesrečo.

5.3.4 ŽRTVOVANJE, DAROVANJE

Beseda *sacrifice* (žrtvovanje) izhaja iz latinske *sacrificium*. Izraz opisuje vrsto odpovedovanja se nečemu vrednemu, da bi s tem pridobili nekaj vrednejšega. Uporaba je bila striktno verska in se nanaša na kultno dejanje žrtvovanja bogovom ali nadnaravni moči. (Encyclopedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM)

Ob vsaki pomembni priložnosti so darovali oz. žrtvovali morske prašičke, lame, nekatere vrste hrane, čičo, kokine liste in ljudi. Veliko teh žrtvovanj je bilo dnevnih in sicer v čast

soncu, ki se je vzdignilo izza horizonta. Na ogenj so metali koruzo in koko. »Zaužij to, bog Sonce« je vzklikal glavni svečenik, »tako da boš vedel, da smo tvoji otroci«.

(Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM)

Žrtvovali so tudi ljudi. Ko so jih pestile težave (slaba letina, pomanjkanje dežje, hrane), ali ob postavitvi novega inkovskega vladarja, so žrtveno poklali tudi po dvesto otrok. Preden so jih pobili, so jih pogostili, da ne bi prišli pred božje obličje lačni in objokani. Žrtvovana oseba je morala biti brez greha. (Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM)

Kot integralen faktor je imela koka že od nekdaj glavno vlogo v vseh ritualih andskega sveta. Ta ritual je, preprosto povedano, neka socialna aktivnost, namenjena ojačevanju vezi v skupnosti. Po verovanju, zakoreninjenem v andski kulturi, so umrli predniki lahko nezadovoljni s svojimi potomci, zato jim ti darujejo nekaj, kar jim je najdragocenejše. Najdragocenejše stvari pa so bile: koka, živina in ljudska življenja. Zaradi teh daritev pa jim bodo predniki zagotovili dobro letino, povečanje laminih čred in ostalo blagostanje. Zaradi nespoštovanja jim lahko predniki prinesejo smrt in bolezen. Tako kot je koka vez v povezovanju v socialnih skupnostih, je predstavljala tudi vez med živim in božanstvom. Za časa žrtvovanja ljudi bogu Sonca so žrtvovanemu pred smrtjo dali kokine liste, če je ubiti v trenutku smrti dobil liste na ustnice, je to pomenilo, da bo šel v raj. Očitno je, da v inkovski družbi uporaba kokinih listov ni bila zgolj slučajna.

Zemlja je vir življenja, ljudje jo obdelujejo in žanjejo njene sadove. Tudi koko. Gora je po naravi neprijazna do človeka. Človek jo lahko pomiri in si zagotovi njeno naklonjenost. Ko je gora zadovoljna, je pridelek obilen, črede se množijo in družina živi srečno. Poveča se bogastvo družine. Če pa gora ni zadovoljna, vzame človeku vse ugodnosti in povzroči revščino in smrt. Gora je tako vir bolezni in zdravja. Goro lahko s pomočjo koke in svečenika zaprosijo za dobro letino in blagostanje. Koka obstaja, je živa in močna. Je idealna za darovanje in zadovoljitev gore. Vse kar ugaja človeku, ugaja tudi gori. Pri darovanju je pomembna kvaliteta daritvenih predmetov in ne količina. Koka pove človeku resnico in mu odkriva neznano. Daje tudi moč in zdravje.

5.3.5 PROCES ŽVEČENJE

V tem poglavju bom opisal sam proces žvečenja kokinih listov, smoter žvečenja za domačine in učinek. *Acullico*, kakor žvečenje imenujejo domačini, ni pravilen izraz, saj se listi v bistvu ne žvečijo, ampak se enostavno potisnejo med ličnico in dlesen. Z jezikom si potem pomagajo, da ostane »kepa« na mestu in se ne razdrobi po ustih. Tradicionalna prva uporaba se ne razlikuje dosti od današnje. Kot vemo, so v starem svetu, pred letom 1500, ljudje konzumirali psihoaktivne substance preko oralne poti: kajenje, njuhanje in rektalno zaužitje jim je bilo neznano.

Luiz Diego Gomez in drugi vedo, da je dihanje v tem okolju zaradi suhega in redkega zraka zelo težko. Domačini vsake toliko časa sežejo v volneno vrečko, iz nje previdno izvlečejo liste ter jih, navadno tri, nežno razvrstijo, enega nad drugega (glej sliko 5.5.). Ta običaj, v jeziku Kečua imenovan *kintu*, je prvi znak velikega spoštovanja do kokinih listov, imenovanih tudi »dar bogov«. Naslednji korak je, da jih razvrstijo med kazalec in palec, nato jih privzdignejo k ustom in nežno pihajo nanje. Ob tem šepetajo ali v mislih ponavljajo molitev enemu od božanstev. To se imenuje *pukuy*. Šele nato začnejo uživati liste, ali pa jih zdrobijo in razpihajo v zrak, da bi naredili dober posel. Z žvečenjem se utrjujejo bratske vezi med vaščani. Ima funkcijo socialne integracije in pomoči med domačini. Pred delom gospodar, pri katerem se opravlja neko delo, vsem ponudi koko, alkohol in tobak, izrazi spoštovanje prednikom, vsi se zahvalijo bogovom, razpihajo nekaj listov v smeri gora. Vse to jih po njihovem verovanju obrani nesreč in zagotovi dobro letino tudi v prihodnje.

Slika 5.5: (vir: www.cocamuseum.com).

Koki so dodajali v prah zdrobljen apnenec, da bi pomagal pri izločanju kokaina iz listov. Žvečilec koke je pomočil paličko v stekleničko z apnom in jo polizal. Med njegovo opremo je sodila vrečka za kokine liste ter steklenička za apnenčev prah s paličko. Vse to pogosto najdemo med grobnimi pridatki. (Mason, Antony (2000): »Amerika in predkolumbovske civilizacije«. BBC Worldwide Ltd., London, str. 72)

Obstajajo dokazi, da se tehnika »žvečenja« kokinih listov uporablja že okoli 4500 let. S tem »žvečenjem« se s pomočjo sline in alkalne substance (v literaturi je zaslediti različno imenovanje, lycta, lypta..) iz listov izločijo hranljive snovi, vlaknine in alkaloidi, ki avtohtonemu prebivalstvu zagotavljajo telesu pomembne snovi. Zanimivo je, da uporaba tega zapletenega kemičnega procesa dodajanja alkalne snovi lycte (pepel, kreda, zdrobljene školjke), sovpada s starostjo prvih dokazov o uporabi kokinih listov. Iz *chuspe* ali mošnjčka vzamejo nekaj listov, denejo jih v usta in jih navlažijo s slino. Domačini kokine liste navadno žvečijo trikrat na dan, navadno po jedi ali po obroku (ritual je podoben pitju kave v zahodni kulturi). Rezultat žvečenja je izloček, ki ima v ustih anestetični učinek, sledi rahla evforija, občutek večjega zavedanja in večje telesne energije. (Hurtado, 1995: 16) Iz listov se ročno odstrani srednji trši del, kar omogoča lažje žvečenje. Srednji trši del ločujejo tudi z zobmi. Z zobmi pritiskajo na liste, s tem počí celična membrana. Liste dodajajo postopoma.

Slika 5.6: žvečenje listov (vir: www.cocamuseum.com).

Količina listov v ustih znaša navadno od 8 do 10 gramov. Le-te zatlačijo med zobovje in ustnico. Po 10-15 minutah, ko so listi zadosti navlaženi, se v njihovo sredico potisne alkalna substanca llycta (soda bikarbona, pripravek iz oglja oz. rastlinskega pepela), ki pospeši

izločanje alkaloidov in ostalih hranilnih snovi. (Hurtado, 1995: 16) V ustih je čutiti rahel hlad, izloča se zelenkasta tekočina, ki omrtvi del sluznice, s katero je v stiku. Ob tem izgineta občutek lakote in utrujenosti.

Veliko raziskovalcev se sprašuje, ali so mogoče južno-ameriški Indijanci, ki uživajo kokine liste na tradicionalen način (coqueros), odvisni od teh listov, ali pa je morda njihova vloga samo socialne narave. Redni uporabniki listov, ki so zaradi kateregakoli razloga prenehali z jemanjem oziroma žvečenjem (npr. v bolnišnico so prišli zaradi nesreče, so se preselili...), niso občutili odtegnitvenih simptomov ali kakšnih drugih težav. Koka je, enostavno povedano, del njihovega življenja. (Constable, 2002: 77)

6 VLOGA KOKE V JUŽNI AMERIKI NEKOČ IN DANES

V določenih dolinah, med gorami, kjer je zelo vroče, uspeva posebna rastlina, imenovana koka. Indijanci jo cenijo bolj kot zlato in srebro, njeni listi so kot ustrojeni, odlika te zeli, po izkustvu je, da vsakdo, ki ima te liste v ustih, ne občuti ne lakote ne žeje. (Zarate v Mortimer, 1978: 158)

Mnogi avtorji pripisujejo koki pomembno vlogo v andskem svetu. Ponekod jo imenujejo tudi zeleno zlato oz. hrana za bogove. Pomembnost v smislu ekonomske vrednosti ji je priznana že od nekdanj, od pred-inkovskega do inkovskega in kolonialnega do modernega časa. Ker je koka omejena le na nekaj področij, kjer uspeva, je imela pomembno vlogo znotraj socialno-ekonomskih sistemov. Ta dobrina je bila zaradi svojega omejenega področja gojenja dostopna skupinam večinoma skozi trgovino. Proces pridobivanja je nekaterim skupinam, ki so imele dostop do nje oz. področja, omogočil veliko družbeno rast. Z zelo veliko verjetnostjo lahko trdimo, da je bila rastlina zelo iskan in cenjen predmet v andskem življenju. »Indigene skupnosti so gojile in uživale kokine liste in druge psiho-tropne snovi od pred-kolumbovskega do današnjega časa. Uporaba koke je ustvarila pomemben sektor domače ekonomije«. (Gootenberg, Paul (2001): »Cocaine, global histories«. Routledge, London, str. 166)

Tudi Bickel je mnenja, da so andski Indijanci uporabljali koko za prehranske, družbene ali religiozne namene več tisoč let in ni dokazov, da bi imela škodljive posledice. (Bickel, 1983: 287) Ljudje nenehno žvečijo kokine liste (v katerih je poživilo kokain), da bi ubežali občutku

kulturne zaostalosti se zavarovali pred mrazom. Ima tudi pomembno vlogo v domači medicini. Kokin list je najboljši prijatelj Indijanca, naj bo rudar ali delavec, od rojstva pa do smrti (glej sliko 6.1.). V primeru fizične ali duševne utrujenosti, brezupu in trpljenju, majhni zeleni listi pomagajo v stiski (lakota, žalost, trpljenje) in kot čudežen eliksir življenja dajejo življenjsko moč delavcem pri opravljanju mukotrpnega dela na suhi, nerodovitni zemlji ali v rudniku.

Slika 6.1: (vir: Lawrie, Bolivian Collection).

Njene koristi, tako religiozne kot družbene, so ji zagotovile častno mesto v andski kozmologiji, nedvomno povezano s pomembnostjo, ki jo ima kot fiziološki dejavnik. Raziskovalka Patricia J. Netherly piše »vedno bolj se zavedamo dejstva o izredni pomembnosti koke v religioznem in kozmološkem verovanju andskega prebivalstva«. (Netherly, 1988: 262) To zavedanje je nujno potrebno za naše razumevanje vloge koke v andskem življenju in njene mogočne moči kot dejavnika socialno-ekonomskega združevanja. S pomočjo zapiskov Patricie Netherly in Williama Mortimerja bom prikazal najočitnejše in najdostopnejše vire, ki pričajo o pomembnosti kokinega grma v andskem univerzumu. Dokazuje je moč najti v raznih relikvih. Naštel bom nekaj primerov iz različnih obdobij in iz različnih najdbišč v Andih. Vse najdbe so tesno povezane s koko. Netherly imenuje prvi artefakt »Chimu-Inka Obraz«. Na žari upodobljen obraz ima pod ličnico kokine liste. (Netherly, 1988: 273) Meni, da žara predstavlja »sad pasivnega odpora«, ki upodablja socialno funkcijo kokinih listov. Najdba je kvalitetne izdelave, brez statusnih značilnosti (brez uhanov in

ostalega nakita) in najbrž predstavlja neko pomembno lokalno osebo iz tistega časa. ter posredno prikazuje povezanost takratnih ljudi s koko. Žaro lahko interpretiramo kot dokaz takratne razširjenosti žvečenja. Naslednji primer je vaza iz obdobja ljudstva Moche, najdena Chepanu. Na njej je upodobljen enooki mož z usti polnimi koke. Netherly pravi, da sta koka in žvečenje v verskem kontekstu pogosto upodobljena pri ljudstvu Moche. To dokazuje njuno pomembnost pri tem severno-obalnem ljudstvu. (Netherly, 1988: 272) Zaradi reprezentacije koke na najdbi, so jo verjetno uporabljali v ritualne namene. Samo dejstvo, da je ta vaza iz tega obdobja, priča o dolgi preteklosti in pomembnosti rastline na tem prostoru. Koka ni vezana samo na ljudi, ampak je vtkana v religijo. Vtkana je v širok spekter andskega sistema, od religije, družbe in ekonomije. Tretji dokaz je keramika, na kateri so upodobljeni ljudje, ki žvečijo kokine liste (kultura Moche). Posebnost je, da imajo vse figure majhno torbico, v kateri indigeni še danes nosijo snov, imenovano llypta (llypta), ta deluje kot nekakšen katalizator pri izločanju kokaina iz listov koke. Sledi primer kipa *el Coquero* v Kolumbiji. Na tem kamnitem kipu je moč videti torbico za shranjevanje listov in majhno bučo s katalizatorjem. Ker ju Paez Indijanci še danes nosijo na enak način, lahko iz tega sklepamo, da se je ta ritual prenašal iz roda v rod. V študijo lahko umestimo tudi figuro iz obdobja *Late Horizont*, to je iz inkovskega obdobja. Ta kipec iz srebra predstavlja inkovskega plemiča, ki ima v ustih kokine liste. To kaže na poseben status žvečenja listov. Če bi bila ta rastlina namenjena zgolj olajševanju težav, povzročenih z visoko nadmorsko višino, bi ne bila predstavljena na tako veličasten način. In če bi to bila domena preprostih ljudi, bi ne bila predstavljena v kontekstu inkovskega aristokrata. Vse te najdbe so odlične kvalitete in s tem nakazujejo na neko raven socialne kompleksnosti družbe, še posebej inkovske (socialna pomembnost koke). Obrtniki in rokodelci so na zahtevo inkovskega vladajočega razreda izdelovali izdelke, v katere so morali vključevati za njih pomembno tematiko s koko. Pri Huanuco Pampi so našli skladišča za koko. V tej regiji Quollqa naj bi za časa Inkov obstajala neke vrste državna bolnišnica. Tam je bil tudi nekakšen distribucijski center za cel imperij. Tako je bila koka temeljni faktor kompleksne strukture inkovske družbe.

W. Golden Mortimer navaja konkreten primer pomembnosti rastline za andski prostor. Inki so pokojnike ovili z blagom, na rame, prsa in hrbet pa so jim dali majhne mošnjčke, napolnjene s kokinimi listi. Kulture (predvsem tiste z Andov), katere so v grobove pokojnikom dajale njim tako vredne tkanine in kokine liste, so tako kot tkanine, nedvomno povečevale tudi koko. Očitno je, da je bila koka zelo pomembna pri ritualnih pogrebi, saj jo je pokojnik po njihovem prepričanju potreboval v onostranstvu. (Mortimer, 1978: 152)

Za dokaz pomembnosti rastline za Inke so tudi ograde okoli polj koke pri Collambayu. Netherly pravi, da so to naredili zato, da bi preprečili živalim, da bi s svojo prisotnostjo omadeževale in onečastile rastlino. Te ograde tudi odražajo mogočnost inkovskega imperija. Postavitev zidov je nakazovalo tudi na Inkovsko prisotnost na sovražnem, obalnem področju. To bi lahko bila najboljša razlaga, zakaj so postavili te ograde. (Netherly, 1988: 275)

Vedno bolj je raziskovalcem jasno, da se moderne študije preveč osredotočijo na integralno vlogo koke v modernih družbenih odnosih in zapostavljajo dejstvo, da je imela koka pred vstopom evropske kulture in njenih ekonomskih zakonitosti v indigene organizacijske strukture pomembnejšo vlogo, kot jo ima danes.

6.1 LEGENDE

Na naslednjih nekaj straneh bom predstavil dve legendi o koki, ki pričata o njeni pomembnosti za andsko prebivalstvo. V njej so našli uteho, tako za izkoriščanje s strani belih osvajalcev, kot tudi uteho pred mrazom, težkim delom in ostalimi nesrečami. Prva je legenda s prostora današnje Bolivije. To legendo sem našel med obiskom muzeja o koki v bolivijskem glavnem mestu La Paz. Prenašala se je ustno iz roda v rod. Zapisal pa jo je Diaz Villamil v svoji knjigi *Leyendas de mi pais* (Legende iz mojih krajev) iz leta 1921. Iz zgodbe je razvidno globoko spoštovanje do listov, saj v legendi »najvišji« od ljudi zahteva, da varujejo liste z največjo ljubeznijo. Bog v njej daje ljudem napotke, kdaj naj uporabljajo liste, to je v težkih trenutkih lakote, telesnega trpljenja, in kako jo naj uporabljajo ter za kakšen namen (pomoč pri odločitvah skozi vedeževanje). Na koncu zasledimo napoved nekakšnega maščevanja belemu človeku zaradi vsega gorja, ki ga je prizadejal domačinom, ker ga bo koka uničila.

LEGENDA 1

Bog je rekel ljudem z Andov

»Varujte njene liste z ljubeznijo,

in takrat,
ko začutite bolečino v srcu,
lakoto v telesu,
temo v duši...
nesite jih k ustom,
rahlo povlecite njihov duh,
ki je del mene...«

Našli boste ljubezen za vašo bolečino,

hrano za vaše telo
in svetlobo za vašo dušo.

In še več, opazujte liste,

ki plešejo z vetrom.

Našli boste odgovore na vaš vprašanja.

Ker je njegovo srce tako otrdelo,

kot jeklo in železna oprava.

Ko jih bo vaš mučitelj,

ki prihaja s severa,
beli osvajalec, iskalec zlata,

prijel v roko,
bo v njih našel le...
strup za njegovo telo,
norost za svoj um.
Ko bo KOKA,
kakor jo boš imenoval,
omehčala njegova čutila,
ga bo uničila,
kakor ledeni kristali iz oblakov
zlomijo skalo, uničijo goro...

LEGENDA 2

Pred mnogimi leti, pravijo Ajmari, mnogo pred Inki, so Indijanci z Altiplana našli pot, ki pelje prek gorskih grebenov v tropske pragozdove Yungasa. V teh globokih dolinah, podobnih kanjonom, ki se kakor dolgi prsti zarezujejo v vzhodna pobočja verige bolivijskih Andov, so našli bogato in plodno zemljo ter bujno rastlinstvo. Ugotovili so pa tudi, da je pragozd gospodar vse zemlje in da ni prostora za kmetije. Zanetili so ogenj, da bi izkrčili toliko gozda, kolikor so potrebovali zemlje. Ogenj se je razvnel in širil po gozdu, dokler ni nastal pravi pekel. Tudi Kuno, bog snega in neviht, ki je pogledal iz svoje palače na zasneženih vrhovih Illimanija in Illampuja, je videl, kaj se dogaja. Dim, ki se je dvigal iz dolin, je prekril obzorje in omadeževal njegove ledene palače. Pobesnel je. Zbral je svoje orožje, bliske in

strele, in poslal nad dolino točo in nevihte, ki so ranile in razklale zemljo. Ogenj je bil kmalu pogašen, z njim pa je bilo uničeno tudi vse rastlinstvo. Celo drevesa, ki so se kljub ognju ohranila, so zaradi močne toče ostala brez listja. Indijanci so se pred ognjem in nevihto zatekli v jame. Ko so prišli ven, so okrog sebe videli le razdejanje. Niti poti, ki bi jih povedla nazaj v gore, od koder so bili prišli, ni bilo več. Tavalili so naokrog, lačni in obupani, dokler niso prišli do majhne jase, obkrožene z drevjem brez listja. Na njej je rasla nenavadna rastlina živozelene barve, ki ji Kunov srd ni mogel do živega. Obrali so liste in jih dali v usta, da bi potešili lakoto in nenadoma jih je prevzel čudovit občutek. Niso več čutili niti lakote niti utrujenosti niti mraza. Osvežili so se in z novo močjo so se vrnili v Tiahuanaco, kjer so amautom, učenjakom, odkrili skrivnost te čudovite rastline. Od takrat se je koka, ki so jo kasneje imenovali zeleno zlato in so jo cenili zaradi tega, ker poživlja in zaradi njene uporabe pri vedeževanju, razširila po vseh Andih. Koka je bila božji dar. Vse do današnjih dni velja, da postane Indijanec, ki živi v gorah in žveči kokine liste, ravnodušen do mraza, lakote in bolečin in tako prenaša napore in trpljenje, ki bi sicer bili prehudi. (Riviere, Peter (1979): »Ljudstva sveta II«. Mladinska knjiga, Ljubljana, str.241)

6.2 RUDARSKA INDUSTRIJA IN KOKA

Bolivjski rudar žveči kokine liste, šop posušenih listov si potisne med dlesni in ličnico. Stimulant v listih je alkaloid kokain, ki ga je približno 1 procent. Deluje direktno na centralni živčni sistem, poveča fizično moč in odpravlja duševno in fizično utrujenost. Uporaba stimulirajočih listov na način žvečenja je razširjeno med andskim prebivalstvom že več 1000 let. Pridelovanje so spodbujali tudi jezuitski misijonarji. (Constable, 2002: 61)

Da bi razumeli, kako pomembna je bila rastlina (in je še danes) za rudarje, nam Constable poda dejstvo, da je leta 1548 nekaj tisoč bolivijskih rudarjev srebra porabilo 100.000 košev kokinih listov – to je 1 milijon kilogramov. Seveda so liste uporabljali, da bi ublažili žejo, lakoto in si zagotovili potrebno energijo za težaško delo. Takrat je bil pojem »zasvojenost« brez pomena. (Constable, 2002: 83) Za razliko od Indijancev je bila navada žvečenja kokinih listov Špancem in Evropejcem nenaravna. Opazili pa so, da je Indijancem pomembna vsaj tako kot hrana. Zato se je njihova potrošnja celo zvečala. In še posebej zaradi odkritja velikih nahajališč srebra v Potosiju. Razlog leži v težkem delu, ki so si ga Indijanci olajšali s to »čudežno« rastlino. Večina rudarjev je zahtevala, da za opravljeno delo dobijo nadomestilo v

kokinih listih. Razširjali so plantaže, da bi zadostili povpraševanju po rastlini. Rastlina je indigenom pomenila zgolj možnost, da opravljajo to mučno delo in preživijo, medtem ko so lastniki rudnikov bogateli. (Constable, 2002: 84)

Najbolj so trpeli poljedelci na plantažah. Ljudje so bili na polju podvrženi napadu parazitske bolezni »leishmaniasis«, ki lahko popolnoma uniči notranje organe, poleg tega pa povzroča deformacijo obraza in kosti. Prenaša se z insekti (muha sent fly). Ta nadloga je bila prisotna že za časa Inkov in je tudi danes, zato je pričakovana življenjska doba pridelovalcev koke zelo majhna. (Constable, 2002: 84) Ker pa je bilo pridelovanje koke tako zelo pomembno za špansko krono in njeno blagajno, so se reševanja problema lotili z naslednjimi ukrepi. Indijanci na polju naj ne bi več delali prisilno, delali bi lahko samo pet mesecev skupaj. Nekoliko naj bi se trpljenje delovne sile olajšalo tudi s prihodom novega upravitelja Francisca de Toleda. Sprejel je vrsto reform, dva prosta tedna na tri tedne dela in višje mezde. Toda v praksi se to ni izvajalo. Ponovno je sprejel tudi star inkovski zakon, mito, s katerim so bili moški med 18 in 50. leti obligirani delati na poljih vsakih šest let za špansko krono. (Constable, 2002: 84)

To, z vladarjeve strani podpirano suženjstvo, je prineslo kroni visoke finančne prihodke. V naslednjih 200 letih so v Potosiju izkopal 21.000 ton srebra. (Constable, 2002: 84) Ves ta čas se je Indijancem kvaliteta življenja le slabšala, delali so do 300 metrov globoko v zatohlih rovih z vedno pretečo nevarnostjo, da se rov zruši. Podobno stanje je vladalo v rudniku živega srebra pri Huancavelici (živo srebro so uporabljali pri predelavi srebrove rude), samo da so tam poleg vsega umirali tudi za rakavimi obolenji. V takšnih delovnih pogojih jim je bila edina rešitev koka (glej sliko 14).

Zgodovinarji pišejo o koki kot elementu, ki je tako pomemben za rudarje, da brez nje ne gredo v rudnik. Pri delu so porabili takšno količino kokinih listov, ki je znašala 12% njihovega zaslužka. (Hurtado, 1995: 33) Cena kokinih listov je bila vedno odvisna od obsega rudarjenja. Večja kot je bila eksploatacija rudarjev, večje je bilo povpraševanje po njej. Večje povpraševanje pa pomeni višjo ceno. V določenih obdobjih zgodovine je imela takšno tržno vrednost, da so jo podobno kot zlato in srebro uporabljali za plačilno sredstvo. Leta 1940 so rudarske in železniške družbe sprejele odlok, s katerim je postal nakup koke nujen za vse zaposlene v teh družbah.

Slika 6.2: rudarja (vir: www.cocamuseum.com).

Rudar je pred vstopom v rudnik za svojo varnost in uspeh pri delu andskemu božanstvu *Tio* (zaščitnik rudarjev) daroval kokine liste. »Še enkrat si napolnim usta s koko in s Tiovo pomočjo bom kmalu končal. Hvala bogu, da imam koko, drugače ne bi mogel preživeti. Vsak dan me stane več!« (Hurtado, 1995: 34)

6.3 KOKA, TRADICIJA IN NJEN POMEN ZA DOMAČINE

Kdo ve, kako je prvi južno-američan začel uporabljati koko? Mogoče je minilo že nekaj tisoč let, mogoče deset tisoč let, odkar je »prvi uporabnik« utrgal nekaj kokinih listov s tega drevesa in mogoče za izboljšanje okusa dodal nekaj dodatkov ter ugotovil, da s tem dodatkom izboljša okus in izkoristek rastline. Ti bazični dodatki so lahko bili pepel rastlin, kreda, morske školjke ali kakšna druga naravna snov z visokim ph-jem. Takšne vrste lužina je pripomogla k hitrejšemu izločevanju alkaloida iz koke. Opazil je, da se počuti boljše. Listi so povzročili naval evforije, znatno se mu je znižal občutek lakote, žeje in utrujenosti, izboljšalo se mu je mentalno zaznavanje. V težkih razmerah je lahko lažje lovil divjad in zdržal brez ulova dlje časa. V nekaj generacijah je tako koka v indijanski kulturi napredovala od navadne rastline do rastline, ki je hrana bogov.

Južno-ameriški Indijanci so prvi uporabljali koko. Postala je temeljni del njihove kulture. Odkrili so njen velik medicinski pomen. Inki so rastlino uporabljali kot anestetik pri vseh vrstah operacij, še posebej možganskih. Z njo so zdravili snežno slepoto, želodčne težave, glavobole in višinsko bolezen. Pokazalo se je, da je rastlina bogata s hranilnimi snovmi.

(Constable, 2002: 61)

Po mnenju mnogih antropologov izhaja ime Koka iz besede Khoka, kar pomeni »rastlina«, v jeziku pred-inkovskega Tiwanaku ljudstva. Civilizacija se je razvila ob jezeru Titicaca (današnji Peru in Bolivija). Razvili so izjemno učinkovit pridelovalni sistem dvignjenih vrtov in kanalov, s katerimi so podaljšali čas kmetovanja in donos pridelka. Ti kmetje so koko zelo spoštovali, zato so jo poimenovali »rastlina« (v nasprotju z ostalimi starejšimi rastlinami). Tiwanaku kultura je nastala okoli leta 300 n.š. in zatonila okoli leta 1000. Njena zapuščina je jezik Kečua, s katerim se danes sporazumeva 10 milijonov prebivalcev od Ekvadorja do Argentine.(Constable, 2002: 77)

Po inkovskem verovanju je njihova civilizacija nastala iz zveze med Sinchi Roco in Mamacoco. (Hurtado, 1995: 20) Sinchi Roca je bil sin Manca Capaca in njegove sestre Mama Ocllo. V inkovski družbi je imela posebno mesto, nekateri antropologi menijo, da je bila omejena na elito. Nedvomno je bila zelo priljubljen predmet aristokratov. Kot dokaz za to lahko povemo, da je imel vladar Inka pri sebi vedno in samo mošnjiček s to, njim tako cenjeno rastlino. Inkovsko kraljico so poveličevali do te meje, da so jo imenovali »Mama Koka«. To je bilo najvišje imenovanje, ki ga je lahko dobila. Tako so kraljico, kot nekaj, kar je najvišje, božansko, primerjali s to zelo spoštovano rastlino. Le tri njim tako pomembne pridelke so imenovali »mama«, to so bili koka, koruza in kininova skorja. (Constable, 2002: 77) Koka je simbol andske identitete. Španci niso uporabljali koke, ker bi to pomenilo, da sprejemajo vizijo in vero avtohtonega prebivalstva.

Koka kot simbol spaja prosvetno in sveto. Je center recipročnega sistema andske menjave. Ekonomsko, socialno, kulturno in duhovno artikulira oz. združuje andski univerzum. Koka predstavlja v andski mitologiji medij, s katerim domačini komunicirajo z onostranstvom. To je prostor, kjer prebivajo njihova božanstva, tam so njihovi demoni in njihovi mrtvi. Skozi koko se vršijo tudi interakcije z ostalimi ljudmi. Ta magični in božanski simbol presega normalnost in dosega Boga in srce prijatelja. Zato se koka smatra za posvečeno rastlino in tudi kot sam Bog (Mamacoca).(Hurtado, 1995: 18) Krščanska blagoslovljena hostija in vino

imata podobno vlogo kot koka v andski kulturi, ker z njimi dosežemo Boga. Kot alkohol, ki je socialni lubrikant zahodnega sveta, ima tudi koka podobno vlogo v andski kulturi, ker poenostavi družbeno menjavo in je nekakšen obredni element, s katerim ta kultura proslavi dosežke, izraža dobrodošlico itd. Mamacoca (kokin list) je božanska zveza. Je posrednik med Bogo in ostalim. Koka pomaga razširiti duh, utrdi zvezo in recipročnost. Na eni strani ohrabri prišleka, da ga sprejmejo v družbo, po drugi strani pa je lahko simbol »dobrih namer« prišleka. »Koka združuje sedanost s preteklostjo, je zveza med naravnim in nadnaravnim ter zveza med ljudmi in Bogovi«. (Zorrilla v Hurtado, 1995: 18)

Veliko skupnosti je bilo prikrajšanih zaradi dejstva, da so bili omejeni na način dostopa do tega specifičnega pridelka (koka uspeva v tropskem okolju), ker so živeli na visoki nadmorski višini. Zaradi že večkrat omenjene pomembnosti te rastline pri ritualih so se morale skupnosti med seboj povezovati, da so prišle do nje. V takšni situaciji je prišlo do tega, da je bil ustvarjen monopol nad tem pomembnim pridelkom s strani pridelovalcev in posredno tudi nekakšna nadoblast nad tistimi, ki so jo potrebovali in so bili omejeni z dostopom do rastline.

Hurtado omenja dve vrsti zvez med koko in avtohtonim andskim prebivalstvom. Iz ekonomske perspektive ima koka v tej pretežno kmečki skupnosti vlogo menjalnega sredstva. Nastopa kot posrednik pri menjavi dobrin, ima menjalno vrednost. V predkolumbijskem času je bila koka glavni ekonomski element. Gledano iz socialne perspektive ima koka pomembno vlogo pri socialnih interakcijah. V primeru, da nekdo potrebuje pomoč, bo tistemu, katerega prosi za pomoč, izročil pest listov, če je le-ta pripravljen pomagati, bo po tradiciji sprejel ponujeno koko. Podobno ima koka tudi osrednjo vlogo pri sprejemanju pomembnih odločitev, ki se tičejo skupnosti (odločanje o vojni oz. miru, potrjevanju vodij skupnosti, reševanju zahtev...), posameznikov in ženitvenih obredov (potrjevanje in odklonitev dvorjenja). Po tradiciji ima koka pomembno vlogo pri poroki. Ko nevestin oče sprejme darilo (kokine liste), se ženin in nevesta lahko poročita. (Hurtado, 1995: 20)

Tudi Mortimer je mnenja, da je bila koka integralna ekonomska in socialna vez v razslojeni andski družbi. Njegove trditve utemeljuje tudi dejstvo, da ljudje z Andov cenijo koko kot sveto dobrino že od nekdaj. Rastlina koka je ustvarjala in povezovala kompleksne družbe zgodnjih prebivalcev Andov. (Mortimer, 1978: 156)

Na Huancayo Alto so odkrili terase, ki so bile namenjene sušenju kokinih listov. To je tudi kraj, od kjer so jo pošiljali na področja, kjer koka ne uspeva. Bila je iskana dobrina. Ljudje so prehajali v višje statusne razrede družbe z dostopom do te dobrine. Koka je bila zaradi te specifične lastnosti, da poživlja, Ajmarom in drugim indigenim skupinam izredno pomembna že v časih Inkov in so jo kot omenjeno uporabljali tudi pri vedeževanju. Več stoletij so jo gojili v toplih, vlažnih dolinah Yungasa, na vzhodnih pobočjih Kordiljer in jo prodajali povsod naokoli. Indijanci si ne morejo predstavljati življenja brez kokinih listov. Moški iz ljudstva Ajmara obvezno nosijo mošnjo s kokinimi listi. Le-ta doma stkana mošnja je velikokrat prekrita z žvenketajočimi novci. (Riviere, 1979: 260)

Naslednji sestavek domačina iz Kolumbije Leonorja Zalabate priča o pomembnosti rastline. Življenje in narava domačinov s Sierra Nevade in še 83-ih ostalih indigenih skupin iz Kolumbije nista zaščitena s strani kolumbijske vlade. So žrtve ne zgolj oboroženega konflikta v državi, ampak tudi političnega sistema, ki z ukrepi proti ljudem deluje proti temu načinu življenja in mišljenja. Kljub vsesplošnemu grozodejstvu pa ne trpijo vsi za istimi posledicami te vojne na enak način. Stalni napadi na njih ne le uničujejo njihova življenja, ogrožajo tudi obstoj drugačnega univerzuma, drugega načina življenja, mišljenja in odnosa do narave. Uničevanje narave ogroža obstoj naslednjih generacij indigenih ljudi. Njihova kultura, tradicija in navade so jih naučile, da živijo v mirnem sožitju z ostalimi. Vojna ni njihov način pogleda na življenje. Nikoli niso bili zainteresirani za uničevanje ljudskih življenj. Kultura jih uči, da so ljudje, živali in celo rastline povezani in da so kot bratje. Koka, ki se v Arahuačo kulturi imenuje Hayo, je edina ženska rastlina v njihovem življenju. Drevesa so moški in ženske so zemlja, veličastnost dreves je odvisna od zemljine fertilenosti, pripoveduje. Njihova miselnost je, da zemlja ne more biti fertilna brez sence, ki jo daje drevo. Vsi smo pomembni, nepogrešljivi, moški in ženske. Koka pa je edina ženska rastlina, je ženska, je del naše kulture. Ženske nimajo kokinih listov, imajo jih moški. Je domena moškega. Je tudi simbol kulture, označuje element večnosti in identiteto ljudi. Je znak bratstva med posamezniki in domačini. Vsak Arahuačo moški ima v svoji *chuspi* kokine liste (glej sliko 6.3.) in poporo (bazo, ki poveča učinek alkaloida). Pozdravljajo se z izmenjavo polnih pesti kokinih listov. Je rastlina z zdravilnimi učinki, ki zdravi mnogo bolezni in ki odpravi bolečino, pravijo. Ne nazadnje je tudi sveta rastlina prednikov. Njen obstoj je budno spremljan od začetka, ko je še seme, ko je posajena, ko daje pridelek... Ta rastlina je del življenja, identitete domačinov.

Slika 6.3: (vir: Thorpe, BBC).

Koka je grm, ki zraste do velikosti človeka. Nabrane liste posušijo na soncu ter jim primešajo trohico lypte, nato pa jih v tej obliki žvečijo, podobno kot na vzhodu betelove liste. S pičlo zalogo koke v malhi in s peščico praženih koruznih zrn opravljata sodobni peruanski Indijanec dan za dnem svoja naporna potovanja, ne da bi se utrudil ali vsaj, ne da bi se pritoževal. Celo najkrepčilnejša hrana mu manj zaleže kot mamilo, ki mu je tako pri srcu. Pod Inki je bila koka baje namenjena izključno višjim slojem. (Prescott, H. William (1957): »Osvojitvev Peruja«. Cankarjeva založba, Ljubljana, 1957, str. 86)

Nobena rastlina ni tako cenjena in opevana kot koka. V univerzumu domačinov je trdno zasidrana, bila je del prastare andske tradicije, kar je še danes. Bila je edini predmet, s katerim so se lahko opirali kolonialni dominaciji in podrejenosti. Kokin list je že od nekdaj skrivnostno vtkan v religiozne daritvene obrede bogu Sonca in Materi Zemlji. Primarna vloga lista je njegova integracijska vez, ki je zagotavljala socialno povezanost indigenih družin in skupnosti. List je simbol bratstva, solidarnosti, družbenega duha, vzajemnega razumevanja in recipročne tolerance med člani družbe. Koka je igrala in še vedno igra pomembno vlogo v reševanju sporov, poravnavanju sporov, kot faktor miru in kot medij za transakcije ter odloženo plačilo. Koka ima v indijanskem univerzumu vlogo naravne vezi, ki zagotavlja ravnotežje; med ljudmi z Andov in naravo. Koka je bila od nekdaj vir znanja in intuicije za

indigeno prebivalstvo. Z njeno pomočjo so postavljali diagnoze in zdravili številne bolezni, napovedovali usodo in prihodnje dogodke ter se s tem bolje adaptirali težkemu okolju.

Nemogoče si je predstavljati domačina z Andov brez njegove rastline. Veličastnost te božanske, duhovne in mitične rastline je dobro vidna v religiji, kulturi, zdravstvu in delu. Kokin list je močan simbol indijanske identitete in tako nenadomestljiv z drugim pridelkom. Vsesplošno sprejeto je mnenje, da so tisti, ki se zavzemajo za iztrebljenje rastline, krivi spodkopavanja temeljev andske kulturne dediščine, izkoreninjenja prastare tradicije in spodbujanja zahodne, »civilizirane« penetracije v to družbo.

Panao Kečua Indijanci verjamejo, da je Bog ustvaril koko in jo dal Devici Mariji, ko je izgubila sina Jezusa. S pomočjo koke je Marija uvidela sinovo poslanstvo. Nekateri verjamejo, da je v trenutku največje žalosti z dotikom nek navaden grm spremenila v koko. Koka naj bi bila senca Device Marije. Dokaz, da je Marija uporabljala koko, naj bi bil odtis njenih zob, viden na listih. Verovanje, da je koka živa in nadnaravna, je iz nje naredilo idealen medij za naprošanje blagostanja, moči, informacij in zdravja.

7 KOKA IN NJENI UČINKI NA TELO

Raziskave so pokazale, da je lahko koka ena glavnih medicinskih rastlin. Njene preventivne in terapevtske prednosti so na tem prostoru uporabljene že več tisočletij in se uporabljajo tudi danes. V tradicionalni medicini se je rastlina izkazala kot nenadomestljiva. Z njo zdravijo fiziološke in psihološke bolezni, razne želodčne težave, prebavne motnje, zdravi bolečine v grlu in dihalih, preprečuje omotico, uravnava krvni pritisk in metabolizem glukoze ter celo izboljšuje seksualno življenje. Uporablja se lahko v obliki žvečenja, infuzije ali obkladkov. V primeru pomanjkanja in s tem nezadostnega vnosa hranljivih snovi v telo (nastanek bolezni zaradi pomanjkanja vitaminov in mineralov) se je ta edinstvena rastlina s svojo sestavo izkazala kot popolna pri preprečevanju mraza in lakote. Naslednja pozitivna stran kokinih listov je običaj, da se iz njih pripravlja čaj. Z njim si domačini in tudi večina turistov, ki potuje po neizprosno, zanimivem andskem Altiplanu, blaži višinsko bolezen *soroche* ter se tako lažje prilagodi višini. Zanimivo je, da je pil ta čaj (*mate de coca*) tudi Janez Pavel II. na svojem obisku v Boliviji.

Garcilaso de la Vega je leta 1609 raziskoval zgodovino Peruja, Inkov in njihovih osvajanj. Po pripovedovanju inkovskega svečenika je pisal o medicinski vrednosti koke za indigeno prebivalstvo. Zdravilci uporabljajo izvlečke rastline koke (v prahu) za čiščenje ran, proti zatekanju, za naravnavanje zlomljenih kost in zdravljenje vročine. (Constable, 2002: 82)

Inki so rastlino koko uporabljali tudi v operaciji možganov. Tudi Freud je pisal, da so nekoč uporabljali koko za zdravljenje bolnih (tako pri diagnosticiranju kot zdravljenju), od zobobola do malarije.

Perujski doktor Tomas Moreno y Maiz je odkril anestetične lastnosti koke pred vsemi nemškimi znanstveniki. (Gootenberg, 2001: 48) Nato je leta 1880 Karl Koller na novo odkril anestetične lastnosti kokaina, seveda so Inki to poznali še prej. To je prineslo množico pisanja o njegovi medicinski uporabi (zdravilo za vse bolezni), botaniki in zgodovini. Kollerjevo eksperimentiranje s kokainom in rezultat tega, lokalni anestetik, je razširilo njegovo vlogo v kirurgiji ter še posebej v očesni kirurgiji (Nemčija). Ostaja vprašanje, zakaj je ta starodavni stimulant koka, ki je po učinkih primerljiva s kavo, v razvitih deželah prepovedana in enačena s kokainom. Leta 1890 so iz kokinih listov naredili zdravilo za lajšanje težav astme in nahoda, ker širi dihalne poti. (Gootenberg, 2001: 26)

Pred Kollerjevim odkritjem kokainovih lastnosti je imela koka zelo majhno popularnost med evropskimi in ameriškimi znanstveniki. S Kollerjevim odkritjem so tako prej boleče operacije postale neboleče, torej evropski civilizirani svet je šele v 19. stoletju spoznal prastaro južnoameriško narkotično sredstvo, ki je neverjetno omililo do takrat tako zelo boleče operacije. Danes se kot anestetik povečini uporablja sintetični kokain, imenovan Novokain.

Kokini listi predstavljajo pridelovalcem in uporabnikom dragoceno nacionalno rastlino, katero uporabljajo v medicini, ritualih in kot pomemben vir prehrane. Navadno se konzumira kot čajni napitek ali pa jo žvečijo. List je naravni stimulant, ki pomaga pri dolgem in težkem delu, zagotavlja prepotrebno energijo v ekstremnem vremenu, zdravi želodčne težave in blagodejno vpliva na kosti in cirkularni sistem. V revnih predelih kokine liste mešajo s pepelom, to je velikokrat edini vir kalorij in beljakovin.

Vrsto let so zahodne države zanikale medicinske koristi kokinih listov. Ljudje z Andov uporabljajo rastlino v zdravstvene namene že več tisoč let. Na Univerzi Harvard so z moderno tehnologijo dokazali, da sto gramov kokinih listov vsebuje minerale fosforja, železa in kalcija,

ter vitamine A, B1, B2, C, ki zadostijo dnevnim potrebam telesa po teh snoveh. Rastlina povečuje vzdržljivost, odpravlja bolečino in zdravi vnetja. V primeru glavobola ali slabega počutja si iz listov pripravijo čaj.

7.1 POTI KONZUMIRANJA IN ABSORBCIJA KOKAINA

Tabela 7.1. Absorbicija aktivnih učinkovin med žvečenjem kokinih listov in njuhanjem kokaina.

VRSTA UPORABE	KOLIČINA	ABSORBCIJSKI ČAS	KOLIČINA V NG NA ML KRVI
ŽVEČENJE LISTOV	OD 3 DO 77 GRAMOV	45 MINUT	28-289 NG NA ML KRVI
NJUHANJE KOKAINA	1,5 NG NA KG TELESNE TEŽE	30-60 MINUT	120-474 NG NA ML KRVI

(Hurtado, Jorge (1995): »Cocaine the legend«. Hisbol, La Paz, str.30)

Z žvečenjem listov lahko dobimo podobno količino kokaina kot z njuhanjem, vendar se ta izloča dosti počasneje in ni prisotnega navala evforije kot pri konzumiranju »skozi nos« tega zasvojljivega mamila. Pri tradicionalnem žvečenju telo absorbira od 28 do 289 nanogramov na mililiter krvi, kar je podobna količina kot pri njuhanju, kjer znaša 120 do 474 nanogramov na mililiter krvi (glej tabelo 7.1.). V nekaterih sestavkih je moč zaslediti podatke, da se s tradicionalnim žvečenjem uniči alkaloid, vendar mogoče le tisti, ki privede do zasvojitve, kajti po pitju kokinega čaja imamo v krvnem obtoku kokain.

7.1.1 KOKA IN FIZIČNA MOČ

Raziskava je ugotovila, da ni nujno, da se z žvečenjem kokinih listov poveča zmogljivost za delo. Očitno pa se poveča toleranca za težko delo oz. poveča se pretečeni čas (tudi po več ur), preden je telo izčrpano. Alkaloid kokain poveča izločanje epinephrina oz. adrenalina (relaksira mišice, blaži astmo, stimulira srce). Pri delu se zmanjša poraba kisika, telo pa črpa energijo iz maščobnih rezerv. (Hurtado, 1995: 30)

7.1.2 UČINKI NA RESPIRATORNE CENTRE

Ljudje rojeni na višji nadmorski višini za razliko od tistih rojenih na nižji višini imajo razvito večjo pljučno kapaciteto. Koka sama ne poveča pljučne kapacitete, razširi bronhije in s tem pomaga pri absorpciji kisika. (Hurtado, 1995: 31)

7.1.3 KOKA IN HEMATOLOGIJA

Potrjeno je, da je nevarnost tromboze manjša za ljudi, ki živijo na večji nadmorski višini. Študija je potrdila, da uporaba koke preprečuje nastanek krvnih strdkov, ki so vzrok nastanku tromboze. (Caen, Coll v Hurtado, 1995: 31).

7.1.4 UČINKI NA METABOLIZEM GLUKOZE

Študija je prikazala, da koka pomaga regulirati raven inzulina v telesu. Pri neuporabnikih je raven inzulina po dveh urah padla, pri uporabnikih pa je ta raven ostala ista, kar dokazuje, da stabilizira raven glukoze. (Hurtado, 1995: 32)

7.2 IBBA RAZISKAVA

IBBA, njen center za botanične in ekološke raziskave (CIBE) in Francoski inštitut za znanost, raziskave in kooperativni razvoj (ORSTOM) so leta 1977 naredili podrobno študijo rastline koke. (Hurtado, 1995: 28)

7.2.1 CILJI RAZISKAVE

a) Preučevanje učinkov tradicionalne uporabe koke na zdravje domačinov, ki živijo na visoki nadmorski višini.

b) Identifikacija in umestitev elementov, s katerimi lahko razlikujemo tradicionalno oz. legalno uporabo na eni strani in nelegalno na drugi.

7.2.2 METODE

- a) Študija je potekala v treh korakih - zbiranje listov na različnih področjih
- izločanje alkaloidov
  - merjenje količine alkaloidov

b) Raziskava je bila izvedena na moški populaciji okoli pretežno ruralnega La Paza. Vzorce so razdelili na uporabnike in neuporabnike kokinih listov.

7.2.3 REZULTATI RAZISKAVE

1. Koka vsebuje tri alkaloide - kokain
- ciscinamilkokain
  - transcinamilkokain

2. Tradicionalno konzumiranje koke (mastifikacija):
- zagotavlja telesu energijo za delo
  - stimulira respiratorne centre
  - preprečuje nastanek krvnih strdkov
  - regulira izločanje glukoze
  - ne vpliva na dnevno porabo hranil

»Koka pomaga telesu pri prilagajanju na višinske razlike!«

7.2.4 ZAKLJUČEK RAZISKAVE

a) Analiza, opravljena na kokinih listih, je pokazala, da koka, gojena v Boliviji, vsebuje tri naravne vrste alkaloidov: kokain, transcinamilkokain in ciscinamilkokain.

b) Višja ali nižja koncentracija alkaloidov je odvisna od časa pobiranja pridelka. Nanjo ne vpliva prostorski dejavnik oziroma kraj gojenja (Yungas, Chapare). (Hurtado, 1995: 28, 29)

7.3 PREHRAMBENE VREDNOSTI KOKE

Tabela 7.2. Prehrambena vrednost koke v primerjavi z ostalimi hranili (v %, mg):

	kalorije	voda	beljak.	mašč	oglj.hidr	vlakna	Ca mg.	P mg.	Fe mg	Niacin mg
Koka	305	6,6	19,9	6	46,2	16,4	1540	911	45,8	1,29
Oreščki	521	9,9	16,8	37	28,2	3,6	273	522	4,8	5,20
Stročnice	354	11,3	24,4	5	51,1	5,5	102	398	7,1	2,25
Žita	352	11,5	11,7	3,7	65	4	74	346	4,8	2,70
Sadje	93	73,6	1,2	4,5	16,1	1,4	20	33	0,8	0,08
Zelenjava	74	76,3	1,8	0,4	16,9	1,5	26	52	1,2	1

(Plowman, Duke v Hurtado, (1995): »Cocaine the legende«. Hisbol, La Paz, str.27)

Za Bolivijce je koka sveta rastlina, vir tradicionalne medicine in tudi vir prihodka. Za ZDA je vražja rastlina, ki mora biti iztrebljena za vsako ceno. Na univerzi v Harvardu so naredili študijo (glej tabelo 7.2.), s katero so dokazali, da 100 gramov bolivijske koke zadovolji dnevne potrebe organizma po kalciju, železu, fosforju, vitaminu A in riboflavinu. Energija, ki jo dobimo iz kokinih listov, ni rezultat kokaina, ampak nastane zaradi pretvorbe ogljikohidratov v glukozo in zaradi njenega delovanja na dihalni sistem.

Tudi Carter in Mamani sta opravila kemično analizo kokinega lista in prišla do zaključka, da ima kokin list popolnejšo ravnotežje hranilnih snovi od druge hrane ter je zelo bogat s kalorijami, beljakovinami, maščobami, ogljikohidrati, vlakninami, pepelom, minerali (kalcij, fosfor, železo, kalij, magnezij, natrij, itd.) in vitamini (A, B, C, E). Zaradi te raziskave je postalo jasno, da ima kokin list več beljakovin (19,9%) kot meso (19,4%) in veliko več kalcija (2,2%) kot kondenzirano mleko ter da ima več vitamina B-1 (276%) kot korenje. (Carter, Mamani v <http://Leda/ycaem.org//zid=12967> 23.6.04)

8 ZAKLJUČEK

Na začetku diplomske naloge sem oblikoval hipoteze, s katerimi sem hotel prikazati svoje videnje rastline koke. Želel sem podrobno opisati in razložiti prehrabene in medicinske prednosti rastline, ki je nujno pomembna v življenju indigenega prebivalstva. Nadalje sem hotel prikazati, da je sama rastlina skozi način tradicionalne uporabe popolnoma neškodljiv element v njihovem življenju in da predstavlja nekakšen simbol južnoameriške indigene kulture.

- * Žvečenje kokinih listov z vidika prehrabnih, medicinskih in energetskih vrednosti je bil in je še vedno edini način za kvalitetnejše življenje andskega prebivalstva.

Andski kmetovalci in rudarji uporabljajo koko na tradicionalen način (mastifikacija že vsaj 4000 let). Za mastifikacijo je značilno, da zmanjšuje lakoto ter povečuje moč in vzdržljivost, da lahko opravljajo svoje delo na andskem višavju. Za Indijance velja, da so najbolj zdravi in delavni tisti, ki konzumirajo največjo količino listov te rastline.

Alkaloid kokain je glavni anestetik. Na podlagi njegove formule, danes izdelujejo sintetične anestetike, vendar do zdaj znanstvenikom še ni uspelo izdelati sintetičnega kokaina (novokain, provokain, lidokain), ki bi dosegel več kot 50% koncentracijo, kot jo ima naravni kokain. Moderna medicina s tem alkaloidom zdravi virusna vnetja živcev, herpes, astmo in drugo. Kokain se je izkazal tudi kot odličen baktericid proti gram negativnim bakterijam in bakterikokom. Tako lahko trdimo, da ta alkaloid zaradi svojega antibakteriološkega delovanja blagodejno vpliva na telo. Indijanci si z listom blažijo revmatizem, glavobole in ker kokain širi dihalne poti, tudi simptome astme.

Iz prehrabnega vidika ima list v življenju indigenov zelo pomembno funkcijo. Na univerzi Harvard so opravili kemično analizo kokinega lista in prišli do zaključka, da ima kokin list popolnejšo ravnotežje hranilnih snovi od hrane, kot so oreščki, stročnice, zelenjava in sadje ter da je zelo bogat s kalorijami, beljakovinami, maščobami, ogljikohidrati, vlakninami, pepelom, minerali (kalcij, fosfor, železo, kalij, magnezij, natrij, itd.) in vitamini (A, B, C, E). Ker je v listu zelo veliko vitamina C, nam je lahko jasno, da to zelo ugodno vpliva na njihov imunski sistem, še posebej, če to povežemo z dejstvom, da na andskem višavju ni ustreznih

pogojev za rast prehrabno pomembne zelenjave in sadja. Kokin list lahko zaradi svojih prehrabnih vrednosti primerjamo z mlekom in sojo.

* Koka je del vsakdanjega življenja, je rastlina, ki je rasla skupaj s kulturo. Je simbol indigene kulture.

Koka je bila že od nekdaj temeljni del Indijančevega življenja in tradicije. Ko so se v 16. stoletju španski konkvistadorji zasedli na zahodni obali Južne Amerike, kjer je danes Peru, so najprej opazili, da sam Inka kontrolira velika polja koke in s tem tudi njeno uporabo. Najvišja čast za inkovskega plemiča je bila, da je pridobil pravico žvečenja kokinih listov, katere so cenili bolj kot srebro in zlato. Toda koka ni bila zgolj domena elite. Ob posebnih priložnostih so jo smeli zaužiti tudi vojaki in navadni ljudje, to je v primeru poroke ali izgradnje hiše. Danes jo uporabljajo pogosteje, vendar pa na podoben način v primeru poroke ali skupnih del.

Le redki so rituali, v katerih bi ne bilo prisotne koke. Bila je in je še vedno ena glavnih obrednih stvari, ki jih uporabljajo v ritualnih darovanjih kot zaščito pred hudobnimi duhovi (epidemije in naravne nesreče) in v primerih skupnih del, kjer ima vlogo in funkcijo povezovanja skupnosti. V Peruju je samo v Andih 3100 kmečkih skupnosti. Vsem tem je skupno to, da je tradicionalna uporaba kokinih listov integralen del vsakodnevnih aktivnosti. Ima pomembno vlogo v vseh kmečkih opravilih, ritualih in proslavljanjih različnih obdobjih življenjskega cikla. Da bi otroku zagotovili moč in okrepanje, po njegovem rojstvu zažgejo kokin list skupaj s placento. Poučevanje otroka o pravilnem načinu mastifikacije se prične že pri petem letu, vendar lahko začne z žvečenjem takrat, ko doseže status odraslega. Po indijanskem verovanju ima zelo pomembno vlogo v poročnem obredu, ker varuje par in jima zagotovi plodnost. Pomembna je tudi v času smrti, saj domačini še danes verjamejo, da umirajoča oseba, ki v času smrti okusi te liste, pojde v raj. Zaradi kokinih varovalnih, zdravilnih, duhovnih in svetih kvalit, indigeni po žvečenju listov ne zavržejo, ampak jih zažgejo na polju ali pa jih zakopljejo ob hiši, da bi si zagotovili varnost in blagostanje. Koka, katero lahko označimo kot *etos* andske kulture, je oblika socialnega kontakta, je dialog in zavezništvo.

Po mnenju bolivijske sociologinje Silvie Riviera se je razvil nov vzorec konzumiranja, ki sovпада s tradicionalnim načinom mastifikacije, vendar ni omejen zgolj na kmečko oz.

indigeno prebivalstvo ampak na srednji in višji razred bolivijske in argentinske družbe. Še posebej v Boliviji, na altiplanu, vsak prvi petek v mesecu trgovska podjetja, razne družbe in institucije prakticirajo to mastifikacijo skupaj z uvoženimi alkoholnimi pijačami. Podobno tudi v severnem delu Argentine srednji in višji razred žveči koko kot statusni simbol.

* Kokin grm je s tradicijo pomemben in popolnoma neškodljiv element v življenju domačinov Južne Amerike in kot takega ga ni potrebno iztrebiti.

Visoko v Andih, kjer gojijo koko že od nekdaj, so jo žvečili že pred Španci, med kolonializmom in jo žvečijo tudi danes. Navkljub negostoljubnemu gorskemu podnebju so uspeli preživeti skozi več tisočletij. Pri tem jim je bila koka v veliko pomoč in v primeru, da zaradi nekega razloga prenehajo žvečiti, ni vidnih in tudi ne dokazanih nikakršnih posledic ali celo odtegnitvenega sindroma.

ZDA s svojo zgrešeno politiko »uničiti vir« in s tem iztrebiti kokina polja, predstavljajo grožnjo, ki bi pripeljala do samega popolnega iztrebljenja kokinih polj. Res je, da kokain in njegov derivat *crack* predstavljata grožnjo tako Evropi, ZDA in drugim celinam, vendar mislim, da bi se s tem morali ustrezno spoprijeti predvsem na strani potrošnje in tako več sredstev nameniti izobraževanju in ne goli vojaški sili. Zelo se strinjam s preprosto ekonomsko logiko, ki pravi, da dokler bo obstajalo povpraševanje, bo tu tudi ponudba.

Mislim, da bi s tem iztrebljenjem uničili kulturno identiteto indigenega prebivalstva Južne Amerike. Vsi vemo, da niso vsa kokina polja namenjena proizvodnji kokaina in zato moramo spoštovati tradicionalen način uporabe, kakršen je milijonim nekakšen kulturni simbol, in ne le kot kokin čaj, ki bi ga nekateri videli kot navaden *coffee break*. Že v glavnem besedilu sem predstavil dokaze o pomembnosti rastline zaradi njenih medicinskih, poljedelskih in družbenih kvalitet, iztrebljenje pa ne bi ogrozilo zgolj tega, ampak bi tudi uničilo indigeni ekonomski, politični in kulturni sistem

* Pomen kokinega grma je zaradi nedovoljene trgovine z drogami in enačenja z njegovim izvlečkom kokainom neupravičeno zapostavljen s strani znanstvenikov in se mu nemalokrat pripisuje le stransko vlogo v življenju andskega prebivalstva.

Kokain je droga, kemično pridobljena iz listov kokinega grma. Je stimulant centralnega živčnega sistema in povzroča evforijo. Zanj je značilno, da ga v večini konzumirajo

»zahodnjaki«. Kokine liste žveči dva milijona Peruancev oz. 90% moške populacije, ki živi na andskem višavju.

Zaradi asociacije med koko in kokainom je razširjeno prepričanje, da so Indijanci, podobno kot »zahodnjaki«, enako odvisni od teh dveh različnih stvari. Vendar obstajajo zelo velike razlike. Ko je kokain absorbiran skozi nos, ima takojšen in močan stimulativen učinek na centre za občutje v možganih in povzroči odvisnost. Kokini listi, nimajo takšnih učinkov na telo in dokazano ne povzročajo odvisnosti, ampak so blažji narkotik, ki odpravlja lakoto, žejo in utrujenost. Listi imajo tudi mnogo koristnih lastnosti za telo, kar so se prepričali milijoni turistov, ki so obiskali andsko višavje. Predstavlja integralni del andske družbe. Uživanje alkaloida kokaina pa povzroči evforijo, tesnobo, depresijo, odvisnost in je zahodni fenomen.

Vedno bolj postaja jasno, da nesprejemanje uporabe kokinih listov nima nobene zveze z njihovimi fizičnimi ali kemičnimi lastnostmi, ampak je to določeno z razporeditvijo moči, ki postavi dokončne meje legalnega oz. ilegalnega. Tako sta alkohol in tobak, ki sta domeni zahodnega sveta, čeprav posredno ali neposredno povzročita največ smrtnih primerov, tretirana kot legalna, za razliko od kokinih listov, ki bi jih nekateri radi označili za nevarno drogo ali celo iztrebili.

9 VIRI IN LITERATURA

1. Auer, Vladimir (2001): »Droge in odvisnost«. Samozaložba Ibidem, Ljubljana.
2. Bickel, Warren (1983): Drug policy and human nature. Plenum Press, N.Y.
3. Constable, Nick (2002): »This is cocaine«. Sanctuary Publishing, London.
4. Encyclopaedia Britannica Deluxe Edition 2004 CD-ROM.
5. Gootenberg, Paul (2001): »Cocaine, global histories«. Routledge, London.
6. Hemming, John (1972): »Red gold: The Conquest of the Brazilian Indians«. Camelot press, Southampton.
7. Hurtado, Jorge (1995): »Cocaine the legend«. Hisbol, La Paz, Bolivija.
8. Jones, Ernest (1961): »Life and work of Sigmund Freud«. Basic Books Publishing Co. N.Y.
9. Kolman, Maja (1961): »Svet in življenje v legendah«, Znanje Zagreb, Zagreb.
10. Kronika človeštva, Mladinska knjiga 1996.
11. Mason, Antony (2000): Amerika in predkolumbovske civilizacije. BBC Worldwide Ltd., London.
12. Mortimer, Golden (1978): Peru: History of Coca, the divine plant of the Incas. J.H. Vail, New York.
13. Nahtigal, Eva (2001): »Največji kokainski demon«, Playboy, september, str. 70.

14. Netherly, Patricia (1988): From event to process: the recovery of Late Andean organizational structure by means of Spanish colonial written records v Richard Keating. Peruvian prehistory. Cambridge University Press, New York.
15. Prescott, H. William (1957): »Osvojitev Peruja«. Cankarjeva založba, Ljubljana.
16. Rachowiecki, Rob (2000): »Lonely planet, Peru«. Lonely planet publications pty Ltd.
17. Riviere, Peter (1979): »Ljudstva sveta II«. Mladinska knjiga, Ljubljana.
18. Rostworowski, Maria (1988): »Conflicts over coca fields in XVIth century Peru«. University of Michigan.
19. Scott, D. Peter (1991): »Cocaine politics«. University of California press, Los Angeles.
20. Tratnik, Ksenija (2004): »Zeleno zlato«, Polet, 35, str. 11.

INTERNETNI VIRI

1. (<http://Leda/ycaem.org//zid=12967> 23.6.2004)
2. (www.cocamuseum.com 22.6.2004)
3. (www.mamacoca.org/FSMT_sept_2003/en/abs/zalabata_coca_cultura 26.5.2004)
4. (www.botgard.ucla.edu/html/botanytext/economicbotany/erythroxyllum 6.6.2004)
5. (www.guardian.co.uk/archive/article/0,4273,4055036,html 6.6.2004)
6. (www.disionfopedia.org/wiki.phtml?title=coca 23.5.2004)
7. (www.sil.org/anthro/articles/cocamtn.asp?item=7 6.6.2004)
8. (www.ots.duke.edu/en/amigos/51/coca.ptm 7.6. 2004)
9. (www.libreriaboliviana.com/litaymara.html 12.4.2004)
10. (www.erowid.org/cgi-bin/search/htsearch.cgi 7.6.2004)
11. (www.ashoka.org/global/aw_ 6.6.2004)
12. (www.american.edu/projects/mandala/ted/perucoca.htm&2 12.4.2004)
13. (www.maui.net/~jms/divine.html 6.6.2004)
14. (www.lamp.ac.uk/tairona/a8coca.html 8.6.2004)
15. (www.mtnforum.org/resource/library/delgr02a.htm 5.6.2004)
16. (www.qosqo.com/qosqo/coca.html 6.6.2004)

17. (www.streetdrugs.org/cocaleaf.htm 5.6.2004)

18. (www.siu.edu/leflets/coca2.htm 5.6.2004)

19. (www.druglibrary.org/schatter/library/studies/cu/cu34.html 5.5.2004)

20. (www.bbc.co.uk/2/hi/americas/779662.stm 5.5.2004)